

Traducció parcial i anàlisi
del manual *Phraseologie:
Eine Einführung am Beispiel
des Deutschen*, amb
exemples en espanyol i
català

Nom: Beatriz Bailén Ruiz

Línia d'investigació: Anàlisi contrastiva de traduccions
(anglès-alemany-espanyol-català) i fraseologia

Tutora: Elena Sánchez López

Fecha: 3-6-2017

**Treball de
Final de Grau de
Traducció i Interpretació**

Traducció parcial i anàlisi del manual *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, amb exemples en espanyol i català

Beatriz Bailén Ruiz
bbr10@alu.ua.es

RESUM

Els manuals de lingüística presenten unes característiques molt concretes, que fan que el trasllat a altres llengües s'haja de fer amb especial cura. Entre aquestes característiques es troba l'ús de la terminologia, els exemples i els conceptes propis d'un sistema lingüístic concret, que cal traslladar adequadament en el text meta (TM). En el present TFG farem la traducció d'una part del manual *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen* i, posteriorment, farem una anàlisi dels problemes de traducció trobats. Un dels nostres objectius serà presentar una terminologia coherent sobre fraseologia en espanyol i en català, a més de proveir d'exemples en aquestes dues llengües.

ZUSAMMENFASSUNG

„Teilübersetzung und Analyse des Handbuchs „Phraseologie präsentieren: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen“ mit Beispielen auf Spanisch und Katalanisch“

Die linguistischen Handbücher haben sehr spezifische Eigenschaften. Dabei ist zu beachten, dass es Schwierigkeiten geben kann bei der Übersetzung in eine andere Sprache. Diese Eigenschaften sind z. B. die Terminologieverwendung, Konzepte und Beispiele eines spezifischen Sprachsystems, die eine angemessene Übersetzung benötigen. In dieser Bachelorarbeit wird das Handbuch „Phraseologie präsentieren: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen“ auf Spanisch teilübersetzt um anschließend die jeweiligen Übersetzungsprobleme zu analysieren. Eines der Ziele ist eine einheitliche phraseologische Terminologie auf Spanisch und Katalanisch zu verwenden, sowie auch Beispiele für diese beiden Sprachen darzustellen.

Paraules clau: manual de fraseologia, anàlisi traductològica, traducció alemany-espanyol, fraseologismes en català i espanyol, problemes de traducció.

Schlüsselwörter: Handbuch Phraseologie, Übersetzungsanalyse, Deutsch-Spanisch Übersetzung, Katalanische und Spanische Phraseologismen, Übersetzungsprobleme.

Índex

1. Introducció	3
2. Marc teòric	5
3. Metodologia	12
4. Anàlisi traductològica	14
4.1 Qüestions lèxiques i terminològiques	14
4.1.1 En relació amb el nom de la llengua	14
4.1.2 En relació amb la terminologia fraseològica	15
4.2 Qüestions pragmàtiques	20
4.2.1 Fixació pragmàtica	20
4.2.2 Altres qüestions pragmàtiques.....	22
4.3 Qüestions culturals	24
4.3.1 Fixació psicolingüística.....	24
4.3.2 Fixació estructural	27
4.3.3 Variació.....	30
4.3.4 Modificació o desautomatització.....	33
4.3.5 Errors.....	34
4.3.6 Idiomàticitat	35
4.3.7 Altres qüestions culturals	37
5. Conclusions	38
6. Bibliografia	39
Annex I (Text traduït).....	40

1. Introducció

Aquest treball de final de grau es correspon amb un TFG aplicat, en el qual farem una traducció comentada del primer capítol d'un manual de fraseologia alemanya que s'ha publicat dins d'una col·lecció de llibres sobre els fonaments de la filologia alemanya amb el títol *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. El primer capítol, el qual traduirem «*Einführung und Grundbegriffe*» és una introducció a la fraseologia i tracta conceptes bàsics de la disciplina.

Trobem molts treballs de recerca sobre la traducció de textos literaris, especialitzats i de traducció general. En canvi, no és habitual trobar investigacions sobre la traducció de textos que incloguen reflexions metalingüístiques. D'una banda, aquest treball es planteja amb la intenció de contribuir a la investigació en la traducció alemany-espanyol i català;

i, de l'altra, aquesta traducció implica la necessitat d'aplicació d'un mètode concret, diferent d'altres tipus de traduccions, ja que aquest manual no només s'ha de traduir de l'alemany a una llengua romànica, sinó que la naturalesa del treball comporta una sèrie de problemes, que, per a resoldre, cal definir una sèrie d'objectius que marquen un mètode i unes tècniques concretes de traducció.

Un dels objectius d'aquest treball és fer una traducció funcional d'aquest capítol, fent especial èmfasi en els exemples que es posen, que traslladarem tant al castellà com al català. D'aquesta manera, oferirem un TM dirigit a persones interessades en la fraseologia en l'àmbit castellà i català. La correcta traducció funcional d'aquests exemples serà el principal problema de traducció que tractarem en aquest treball, ja que suposa un repte conservar els continguts i els apartats de l'original, el qual s'ha redactat explicant fenòmens específics de la fraseologia en llengua alemanya i traslladar-los a l'àmbit lingüístic de la fraseologia en llengua castellana i catalana en el TM.

És, així mateix, un treball d'adaptació de continguts d'un altre sistema lingüístic al nostre, els quals presenten moltes diferències tant en el lèxic com la sintaxi, ja que provenen de famílies de llengües distintes. Totes aquestes qüestions s'han hagut de tenir en compte per a definir els objectius del treball, la metodologia i el mètode de traducció. El TO es troba dividit en apartats i subapartats que tracten els conceptes bàsics de la fraseologia, la polilexicalitat; la fixació fraseològica, on fa una explicació de l'ús, la fixació psicolingüística i estructural; la relativitat de la fixació, explicant els fenòmens de la variació, la modificació i els errors. Finalment un resum sobre la idiomàtica fraseològica.

Partim d'un plantejament de justificació del treball, de la naturalesa i objectius del treball acadèmic i d'un encàrrec de traducció específic que donarà com a resultat una anàlisi traductològica dels diversos tipus de problemes trobats i les solucions que he proposat. Aquest procés finalitzarà amb el resultat d'un TM en castellà amb exemples de fraseologismes en castellà i català.

Els principals objectius d'aquest treball són:

- Traduir un text de l'alemany al castellà seguint el mètode interpretatiu-comunicatiu, aconseguir fer una traducció funcional adaptada al sistema lingüístic de la llengua meta (LM) i mantenir l'efecte del text origen (TO).
- Fer servir els termes propis de la disciplina fraseològica en el TM.

- Traslladar els exemples de l'original al castellà i al català amb les explicacions pertinents com a equivalents funcionals.
- Aplicar tècniques de traducció que assoleixen els resultats desitjats per a fer una traducció funcional adaptada.
- Utilitzar fonts bibliogràfiques fiables per a extraure-hi els continguts necessaris amb l'objectiu de fer una traducció adequada als objectius.
- Justificar i argumentar les decisions preses amb una anàlisi traductològica detallada on s'analitzaran els problemes de traducció i els processos de solució i d'adaptació triats.

A continuació, tractarem totes aquestes qüestions, així com els problemes relacionats amb la tasca traductològica. En primer lloc, es farà un resum del marc teòric que dona suport a aquest treball; després, en l'apartat de metodologia es definiran les eines i criteris d'actuació per a fer aquest treball i finalment, amb l'anàlisi traductològica es podrà observar detalladament en què consisteixen aquests problemes i les tècniques que s'han aplicat per a solucionar-los. El treball conclourà amb la presentació del TM i les conclusions globals. En els apartats següents tornarem a esmentar tots aquests plantejaments i es desenvoluparan les qüestions pertinents.

2. Marc teòric

Aquesta mena de treball de traducció suscita diverses qüestions bàsiques de caire traductològic. Recorrerem a la Teoria de la Traducció per a trobar-ne la resposta i, mitjançant les definicions pertinents, arribarem a un marc teòric coherent amb les necessitats del treball. A continuació trobarem els fonaments teòrics de totes les aplicacions pràctiques que estructuraran aquest TFG.

La fraseologia és una disciplina que té una gran diversitat d'enfocaments (lingüístic, terminològic, traductològic, lexicogràfic, sintàctic, pragmàtic, etc.). Les UFs es troben situades entre la paraula com a unitat lingüística i l'oració com a unitat comunicativa, no sols són considerades unitats lèxiques, sinó que formen unitats semàntiques. Els fraseologismes es caracteritzen per ser elements culturals d'una llengua amb unes propietats específiques, són relativament fixes, amb estabilitat sintàctica i semàntica i el seu significat no és composicional, sinó que ha adquirit un sentit idiomàtic que sols es pot deduir del sentit fraseològic. Les UFs són, per tant, elements idiomàtics, ja que cada llengua configura els fraseologismes atenent als modes de parla, creant un efecte expressiu en el text. Altra característica és la lexicalització: les UFs perden el seu caràcter sintagmàtic i adquireixen un ús lèxic i idiomàtic. Els elements que les componen es poden

classificar segons Ginebra (2003) en: col·locacions o concurrències, locucions i enunciats fraseològics.

A més, la traducció d'aquest manual s'ha de fer amb especial cura, ja que la disciplina de la fraseologia presenta diferències terminològiques en les diverses llengües, per tant és important mantenir una coherència terminològica basada en treballs de recerca fraseològics on es pot veure aquesta terminologia en el context adequat. Quant als paràmetres que cal tenir en compte per a la traducció dels fraseologismes, trobem diversos paràmetres d'equivalència de les UFs (Mellado Blanco, 2015): el paràmetre semàntic, relacionat amb el significat fraseològic i la imatge, el paràmetre morfosintàctic relacionat amb la funció sintàctica i les possibilitats de fer operacions morfosintàctiques amb les UFs; i el paràmetre pragmàtic, que es relaciona amb l'ús, la situació comunicativa, freqüència i preferències de gènere textual.

En aquest punt, ens aproximem a una noció bàsica de la Traductologia, que a més ha estat objecte de debat durant dècades: el concepte d'*equivalència traductora*. Aquest concepte és una consideració central de la tasca de traducció, la qual consisteix a trobar equivalents adequats en LM. És important definir aquest concepte perquè determina la relació entre un TO i un TM, ja que partim de la base que la tasca traductològica consisteix a crear un text en LM equivalent a un altre text en altra llengua. Diversos autors han plantejat aquest concepte des que es va començar a fer treballs de recerca en Teoria de la Traducció. Els diversos plantejaments difereixen quant a la naturalesa, classificació e incidència de la tasca traductològica, així com als criteris que s'apliquen. Tot i això, per a donar una definició d'aquest concepte diem que «l'equivalència expressa la relació entre un text final i un text de partida que poden complir d'igual manera la mateixa funció comunicativa en les seues respectives cultures». (Reiss i Vermeer 1991 trad. Esp. 1996:124).

Kade (1968) va definir el procés de traducció com un acte de comunicació doble, on el receptor del TO passava a ser l'emissor del TT. Açò implica que hem de definir molt bé la situació comunicativa del TO (i els canvis que es produeixen respecte a la del TT), a fi d'aconseguir un resultat òptim, on els textos resulten equivalents.

- Els factors relacionats amb la producció del TO: el context. El context de producció del TO, determina la finalitat, que és proporcionar un manual de fraseologia que continga les nocions bàsiques d'aquesta disciplina, centrat en el seu context lingüístic: la llengua alemanya. Pel que fa al context textual, on es determinarà el tipus i gènere textual, sabem que es tracta d'un manual de lingüística aplicada sobre l'alemany. Aquests factors impliquen una sèrie de

convencions i condicions lingüístiques i textuais, que tractarem en aquest apartat més endavant, en una anàlisi textual detallada.

- D'altra banda, cal considerar el context sociohistòric en què s'ubica la traducció. Aleshores, cal apuntar que el TO es va produir l'any 1998 a Alemanya, però que l'edició que s'ha traduït en aquest treball és una nova edició amb modificacions i millores, produïda entre els anys 2007-2010. El mitjà sociocultural de difusió és en format de llibre enquadernat.
- La finalitat traductora és un dels factors que aporten més pes en l'elecció d'un mètode d'equivalència. Com ja s'ha esmentat, volem mantenir la finalitat del TO, que és comunicativa i didàctica.
- Finalment, el factor de la modalitat, que en aquest cas, és escrita tant en el TO com en el TM.

Podem resumir aquest apartat dient que el concepte d'equivalència no es planteja de manera prescriptiva; no implica igualtat ni fixació. Com que no es tradueix en abstracte, volem que s'adeqüe a un context, i per tant, la noció d'equivalència en aquest treball és funcional, relativa, dinàmica i flexible.

La tasca important en aquesta traducció és trobar equivalents funcionals dels UF del TO, que es fa en funció de la forma, és a dir, atenent principalment als seus components lèxics i sintàctics, ja que en aquest manual, es fa un ús metalingüístic dels fraseologismes; són exemples que fan la funció d'il·lustrar els continguts teòrics que es tracten. Per tot això, trobarem equivalents que funcionen com a exemples amb el mateix grau de funcionalitat que els que s'utilitzen en el TO. Per al TM busquem equivalents estructurals formals, fixant-nos en els elements lèxics i sintàctics; no busquem UFs equivalents en significat a les del TO, encara que en alguns casos es pot triar un equivalent que conserva també el significat, però sempre que accomplisca les característiques formals que volen traslladar dels exemples del TO.

Un concepte directament relacionat amb la noció d'equivalència és el d'*unitat de traducció* (UT). Podem definir una UT com el segment textual mínim amb què treballa el traductor en la cerca d'equivalents i que es trasllada d'un mode unitari, és a dir, en conjunt. Es considera l'element bàsic d'equivalència traductològica.

Les unitats de traducció són elements determinants per a la comprensió dels processos traductològics, ja que cada UT implicarà una estratègia en què s'aplicarà una tècnica de traducció per a donar un equivalent en el TM. Són, per tant, unitats d'estudi del procés traductològic, que serveixen per a investigar la resolució de problemes en traducció.

Les unitats de traducció poden ser elements del TO o del TT. D'altra banda, podem considerar unitats de traducció els segments mínims d'un text (paraules o oracions), que serien elements microtextuals o bé un text sencer, que constituïria un element macrotextual.

Totes aquestes consideracions convergeixen en una característica comuna: les unitats de traducció són unitats operatives del procés traductològic, no delimitades a condicions estrictes formals, i a les quals s'apliquen estratègies i tècniques de traducció. Són per tant, els elements textuals sobre els quals operen els traductors en la seua tasca.

La definició d'aquests conceptes implica l'existència de diversos mètodes o procediments de traducció. Cal distingir entre modalitats i mètodes de traducció. Les modalitats de traducció atenen a les diverses maneres de traduir: a la vista, interpretació, subtitulació, doblatge, etc. Hurtado (2001) distingeix tres modalitats: *simple*, quan coincideix el mode de l'original i el TM; *complexa*, quan no coincideixen el mode de l'original i el meta; i *subordinada*, quan hi ha una mescla de modes en l'original, que pot ser simple i complex. La present traducció respon a la modalitat simple.

Quant als mètodes de traducció, més enllà de la distinció limitada de traducció lliure o literal, Hurtado (2001) distingeix entre quatre mètodes diferents. En primer lloc, un *mètode interpretatiu-comunicatiu*, que, com ja hem esmentat és el que hem aplicat a aquesta traducció, que té com a objectiu principal mantenir en el TM el sentit que vol transmetre l'original, conservar-ne la finalitat i produir el mateix efecte en el destinatari. El *mètode literal*, que reconverteix elements de la llengua original (LO) traduint paraula per paraula, per sintagmes o frases, té com a objectiu reproduir el sistema lingüístic o la forma textual de l'original. El *mètode lliure* no té com a objectiu transmetre el mateix sentit de l'original, sinó que es canvien dimensions semiòtiques o comunicatives, encara que mantén funcions similars i la mateixa informació. Per acabar, el *mètode filològic* que es caracteritza per afegir notes o comentaris a la traducció per explicar qüestions filològiques, històriques, etc.

Totes aquestes consideracions teòriques tenen una aplicació pràctica en aquest treball, que es fa amb la presa de decisions traductològiques. Com hem esmentat en la introducció, la nostra tasca traductològica parteix d'una anàlisi textual inicial del TO, que s'estructura de la següent manera:

- **Tipus textual:** manual de lingüística aplicada sobre la llengua alemanya. Entenem que es tracta, pel context de publicació de l'original, d'un tipus textual especialitzat en l'àmbit lingüístic, en mode escrit i en una situació comunicativa formal. Com que es tracta d'una temàtica especialitzada, trobem gran quantitat

de termes especialitzats, així com conceptes del mateix àmbit, per tant, és un text amb gran càrrega conceptual i terminològica. També són comunes les referències a altres treballs de la disciplina del mateix autor i d'altres (intertextualitat). El text s'estructura seguint un ordre temàtic dels elements, de desenvolupament de la qüestió que tracta.

- **Tema:** fraseologia. Una introducció als conceptes bàsics amb exemples de l'alemany.
- **Contingut:** comença amb unes primeres observacions i amb la definició de conceptes bàsics sobre fraseologia: en primer lloc la polilexicalitat i la fixació, on desenvolupa els conceptes d'ús, la fixació psicolingüística i fixació estructural, on analitza les anomalies i restriccions. A continuació tracta la relativitat de la fixació estructural, on explica els fenòmens de la variació. En els següents apartats explica i exemplifica els fenòmens de la modificació, dels errors en fraseologia i la fixació pragmàtica. Finalment dedica un últim apartat a la idiomàtica fraseològica.
- **Emissor:** Harald Burger, nascut en 1940 a Duisburg, lingüista alemany-suec, professor de filologia germànica a la Universitat de Zuric.
- **Destinatari:** qualsevol persona que vulga aprendre els conceptes bàsics de la fraseologia en l'àmbit alemany. Podria tractar-se d'alumnes de lingüística, de filologia alemanya, de traducció i interpretació i de qualsevol àmbit de lletres. Tot i això no implica que siga un treball dirigit exclusivament a alumnes d'una disciplina, qualsevol persona que tinga un interès o una necessitat d'iniciar-se en aquest àmbit podria ser un receptor potencial.
- **Finalitat:** explicar els conceptes bàsics de la disciplina fraseològica per a facilitar-ne la comprensió, donar una estructuració conceptual a la disciplina i aproximar els receptors a una terminologia especialitzada, així com basar-se en exemples de la fraseologia alemanya per a il·lustrar els continguts teòrics. Conté les funcions comunicativa, referencial i didàctica.
- **Estil:** utilitza un llenguatge directe, amb un estil formal amb efecte didàctic i explicatiu propi d'un manual. El llenguatge que utilitza té un valor denotatiu i amb perspectiva de redacció objectiva, encara que podem veure temps verbals en primera persona, ja que també trobem observacions subjectives.
- **Especialitat:** podem classificar el text dins de la disciplina de la lingüística, ja que la majoria dels termes són propis d'aquesta disciplina, i en concret, pertanyen a la fraseologia. A més, s'esmenten i s'expliquen fenòmens lingüístics propis de la llengua alemanya que normalment es mostren mitjançant les unitats

fraseològiques que posa com a exemples, per tant, es necessita un bon grau de coneixement de la gramàtica i sintaxi alemanya.

- **Gènere textual:** segons la classificació que fa Hurtado (2001), aquest text respon a la classificació de text didàctic-instructiu, en concret, com que transmet coneixements teòrics de manera unidireccional, és un *manual didàctic*, que es correspon a una variant de tipus textual de primer grau. Concretant més, es tracta de didàctica d'una disciplina de la lingüística, és un manual de fraseologia.

Després de fer una anàlisi del TO, cal determinar les característiques del text traduït (TT) que, després d'analitzar el procés de traducció i el TM produït, podem determinar que són:

- Un estil que manté els criteris del TO: llenguatge formal, denotatiu, efecte explicatiu, finalitat comunicativa.
- Explicitació: és una característica que es troba en la majoria dels textos traduïts. En aquest cas, els continguts més opacs per al lector meta s'han fet explícits amb diverses tècniques de traducció: glosses textuais, adaptació, utilització de sinònims, etc.
- Conservació dels termes i els conceptes especialitzats de l'original, traslladant les unitats conceptuals als termes equivalents utilitzats en textos de la mateixa disciplina en LM.
- Contingut il·lustratiu: afegint sempre exemples en els apartats on l'autor de l'original els posa, adaptant-los a les llengües espanyola i catalana.
- Adaptació i adequació dels continguts al context de recepció quan és necessari.

Finalment, esmentarem una sèrie de característiques dels manuals lingüístics que coincideixen tant en el TO com en el TM:

- Funció ideacional, és a dir, expressa un contingut que es corresponen amb un significat proposicional o lògic.
- Estructuració dels continguts subordinats a un ordre de presentació de material didàctic i explicatiu (apartats, subapartats). Hi ha una jerarquia temàtica i ordre de disposició dels elements.
- Presència d'opinions i comentaris, dins d'un estil objectiu.
- Presència de notes al peu i glosses explicatives.
- Metallenguatge. Es parla de elements del llenguatge i s'utilitzen termes que donen nom als fenòmens de la disciplina lingüística de la fraseologia.
- Concorren diferents temps verbals.

- Nominalització: adjectius i verbs s'expressen substantivats.
- Intertextualitat: referència a obres d'altres autors, altres del mateix autor i a diversos apartats de la mateixa obra.

L'anàlisi traductològica tractarà els diversos problemes de traducció que s'han trobat. Segons la naturalesa d'aquesta la tasca de traducció trobem:

- **Qüestions lèxiques i terminològiques**

En un tipus textual com aquest, el manual, trobem una quantitat de termes d'especialitat i lèxic propi de la matèria, en aquest cas, sobre fraseologia. Aquesta disciplina presenta diferències terminològiques entre llengües, per tant, cal fer sovint una recerca terminològica en treballs d'altres autors sobre fraseologia i prendre decisions terminològiques tenim en compte el context en què ens troben: manual de fraseologia amb lèxic d'especialitat.

- **Qüestions pragmàtiques**

Troblem en l'estructura del TO uns grups de UFs en les quals predomina més el factor pragmàtic en la seua traducció. Són les UFs que s'han fixat pragmàticament, es a dir, fixades per les situacions comunicatives. Aquest fet fa que l'elecció d'un equivalent no es faci buscant un equivalent semàntic, sinó que es farà atenent a la situació comunicativa. Cal esmentar que en el TO les UFs fixades pragmàticament es tracten metalingüísticament, per tant, la pragmàtica no té gran pes en aquest cas per a buscar els equivalents funcionals. També tractem altres qüestions pragmàtiques relacionades amb l'estil de l'autor en l'ús de temps verbals i les convencions textuais d'aquest gènere.

- **Qüestions culturals**

En aquest grup trobem explicacions sobre l'adaptació dels exemples que hi ha en el TO. Es tracta de les UFs que es posen com a exemples i es tracten com estructures formals, no inserides en un discurs en el qual tenen un valor semàntic (significat fraseològic). En aquest cas es trien per la forma (components lèxics, sintaxi) i són tractades metalingüísticament. Per tant, els criteris per a trobar equivalents funcionals són en funció de la forma i no del significat fraseològic. Tot i això, en molts casos es pot utilitzar un equivalent en forma i en significat. També trobem un element cultural que cal adaptar.

Per a concloure aquests esbós del marc teòric, s'ha de tenir en compte que per a fer una traducció adequada s'han d'utilitzar recursos documentals de tot tipus, a

causa de la gran importància d'aquests materials, li dedicarem un espai propi en l'apartat de metodologia. Cal esmentar ací, la gran importància que han tingut els recursos documentals per a la producció d'un TM funcional i per a adaptar els continguts i els exemples a l'àmbit lingüístic espanyol i català. També es fa evident l'ajuda que representen l'ús de recursos en línia com ara els diccionaris bilingües, monolingües i bases de dades amb exemples en context, que s'esmentaran en el següent apartat. Més endavant, en l'apartat d'anàlisi traductològica, veurem l'ús concret que els he donat.

Els problemes d'adaptació d'exemples i continguts representen la major càrrega del text, i en aquest cas, els treballs acadèmics i de recerca sobre fraseologia en castellà i català són els recursos que més m'han ajudat a solucionar-los. També m'han servit per a cercar els termes especialitzats sobre fraseologia en ús. L'apartat de metodologia dona una perspectiva concreta dels recursos documentals i explica els processos de treball triats.

3. Metodologia

La determinació d'una metodologia en aquest treball comença per la fixació d'uns objectius generals, ja redactats en l'apartat d'introducció. El segon pas ha sigut l'elecció d'una bibliografia inicial i la definició de nocions teòriques, en les quals es basaran les qüestions sobre la disciplina de la fraseologia, es a dir, comptar amb un marc teòric inicial per a resoldre problemes teòrics i terminològics. A continuació, i abans de començar a traduir, s'ha de definir un encàrrec de traducció que conclourà en la determinació d'un mètode de traducció del text. L'encàrrec de traducció es el següent:

Traducció funcional del primer capítol del llibre *Phraseologie, eine Einführung am Beispiel des Deutschen* de l'alemany al castellà, amb exemples en castellà i català dirigit a qualsevol persona que vulga iniciar-se en aquesta disciplina.

A partir d'aquest encàrrec, i dins del marc teòric (Hurtado, 2001) triat, s'ha determinat un mètode de traducció: *interpretatiu-comunicatiu*, que té com a objectiu fer traduccions funcionals i comunicatives. Aquest mètode se centra en la concentració i reexpressió del sentit del TO perquè el TM mantinga el mateix gènere, la mateixa finalitat i funció de l'original.

En aquest punt, abans de començar la traducció hem fet una tasca terminològica que ha consistir en l'extracció de termes propis de la disciplina fraseològica de la bibliografia inicial que serviran per a resoldre amb més facilitat problemes i dubtes terminològics. És a dir, hem dut a terme un procés de documentació a partir de corpus comparables.

Amb aquestes indicacions la traducció es fa seguint un mètode concret que té com a objectiu produir un TM funcional i mantenir l'efecte de l'original, que es basarà en l'elecció d'equivalents funcionals. Tanmateix, es vol mantenir el sentit de text didàctic i explicatiu que té aquest manual.

Per a resoldre problemes, he pres decisions en l'aplicació de les tècniques de traducció que resumeix Amparo Hurtado (2001) en el seu treball, seguint els objectius establerts per al present treball. També he fet ús d'eines lèxiques bilingües com ara diccionaris bilingües online (*Pons, Leo*), el diccionari multilingüe amb exemples de traduccions en context (*Linguee*) i diccionaris monolingües normatius, com el diccionari *Duden* de la llengua alemanya. També he utilitzat eines concretes de fraseologia com el *Refranyer Multilingüe de l'Institut Cervantes* que conté refranys i parèmies en diverses llengües (incloent-hi el castellà i el català). Com ja hem esmentat, he fet servir la bibliografia inicial per a recopilar termes específics i resoldre dubtes teòrics. Quant a les normes d'estil, he seguit en general les recomanacions de la RAE.

La tècnica que he seguit de manera generalitzada ha sigut la d'adaptació dels exemples en castellà i català, ja que els fraseologismes no es van poder traslladar tots amb una simple traducció literal sense tenir en compte que es tracta d'un manual de fraseologia i els exemples tenen una funció molt important, no en el seu significat fraseològic però si en la seua composició lèxica i sintàctica. Un dels objectius d'aquest treball és mantenir l'estructura i apartats de l'original; per tant, s'han mantingut en la mesura del possible, adaptant només els exemples. Sempre s'ha trobat equivalents als fraseologismes del TO, que encara que a vegades s'allunyen formalment dels originals, tenen l'objectiu de fer una adaptació funcional amb els exemples en català i castellà, es a dir, fan la mateixa funció en el TO i el TT.

L'adaptació dels exemples s'ha fet de dues maneres. Per un costat, buscant fraseologismes equivalents segons el meu coneixement de la llengua, per l'altre, amb les eines esmentades anteriorment. Hem fet servir especialment tres treballs de recerca: el primer, l'article «Sobre el concepto de variación fraseológica» d'Alvarado Ortega; el segon, el llibre *La fraseologia. Principis, mètode i aplicacions* de Conca i Guia, que ha sigut d'utilitat amb els exemples en català, i l'últim, la ponència de Mario García-Page en un congrés de l'ASELE. Aquest últim ha sigut de gran utilitat en l'apartat específic d'errors que inclou el TO.

Si els exemples que he triat concorden formalment amb les explicacions que fa l'original, aplique aquests exemples i tradueix les explicacions; si no concorden, a causa de les diferències lingüístiques (sintàctiques i lèxiques), afegisc les explicacions que donen

aquests autors en els seus treballs amb l'objectiu de tenir un TM funcional com a resultat, i que els apartats estiguen adaptats als exemples que es posen en català i en castellà. Més endavant s'expliquen i justifiquen tots aquests processos d'adaptació, sempre citant la font bibliogràfica corresponent, tant en aquest treball com en la mateixa traducció.

El nucli del present treball, és una anàlisi traductològica on es comparen el TO i el TM i s'expliciten els passos seguits en el procés de traducció.

4. Anàlisi traductològica

Encara que tots sabem que la tria d'equivalents és una tasca subjectiva, com a traductors i analitzadors de traduccions hem de ser capaços de descriure i justificar qualsevol elecció. Com a guia de referència en aquesta anàlisi traductològica he triat el manual d'Amparo Hurtado (2001), concretament l'apartat de mètodes i tècniques de traducció. La traducció del capítol de llibre que hem seleccionat, el TO, comporta una sèrie de dificultats que no presenten les traduccions d'altres tipus d'obra. Com ja hem explicat, es tracta d'un llibre d'introducció a la fraseologia. El títol de llibre és el següent: *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen* [Fraseologia. Una introducció amb exemples de l'alemany]. Com diu el títol, és una introducció a aquesta matèria en què la teoria és explicada amb exemples de la llengua alemanya; amb fraseologismes alemanys. Aquest és el problema principal present en tots els apartats. Per a fer aquest treball d'adaptació, el mètode de traducció ha sigut el *mètode interpretatiu-comunicatiu* (Hurtado, 2001).

L'objectiu d'aquesta traducció ha sigut proporcionar un manual equivalent en castellà amb exemples en català i castellà, conservant els continguts i fent una adaptació global dels exemples perquè tinguin coherència amb la teoria explicada. Recordem que els nostres destinataris ideals no tindran accés a l'original i faran servir el fruit de la nostra traducció com a un manual de fraseologia.

En aquesta anàlisi presentarem els diversos problemes i les diverses qüestions que he trobat en el procés de traducció. L'hem estructurada seguint els diferents problemes de traducció que hem detectat al llarg del text i els apartats i subapartats del TO.

4.1 Qüestions lèxiques i terminològiques

4.1.1 En relació amb el nom de la llengua

En el TO, trobem referències que es fan a la llengua alemanya. Aquestes referències es poden produir de dues maneres: amb la citació explícita del nom de la llengua (*Deutsch*), com en el cas del títol, o en els exemples i referències a les estructures internes de la

llengua. Aquestes qüestions requereixen una adaptació a la cultura meta. En aquest cas, el títol del manual es traduiria de la manera següent:

TO: Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des **Deutschen** (pàg. 3)

TT: Fraseología. Una introducción con ejemplos en **español y catalán** (pàg. 1)

Com es pot veure, l'adaptació ha sigut ometre la paraula *Deutschen* i afegir en el seu lloc «español y catalán». Més exemples d'aquest tipus són:

TO: [...] In jedem beliebigen **deutschen Text** findet man den einen oder anderen Ausdruck der folgenden Art [...] (pàg. 11)

TT: [...] En cualquier **texto** podemos encontrar expresiones de este tipo [...] (pàg. 1)

En aquest cas, també hem llevat aquesta referència. No hem afegit la referència al castellà o al català perquè amb el context en què es troba s'entén que parlem de textos en la nostra llengua.

TO: [...]ähnlich wie wir die **deutschen Wörter** (als einzelne) kennen [...] (pàg. 11)

TT: [...] del mismo modo que como hablantes reconocemos **las palabras de una lengua** (como una unidad) [...] (pàg. 2)

4.1.2 En relació amb la terminologia fraseològica

En aquest exemple també hem llevat la referència de l'alemany i he optat per utilitzar la tècnica de generalització (Hurtado, 2001) perquè en el context s'explica de manera general el fenomen de la fraseologia, que trobem en totes les llengües. En casos semblants, s'han aplicat les mateixes tècniques en tota la traducció. A continuació passem a explicar qüestions terminològiques i lèxiques dins del cap d'especialitat d'aquest manual.

La fraseologia és un camp d'estudi que presenta alguns problemes terminològics, ja que presenta diferències designatives i conceptuals en les diverses llengües. Un dels problemes de traducció que trobem està relacionat amb la classificació dels diferents fraseologismes. El TO fa una diferenciació entre els termes *Sprichwort*, el qual el autor considera que forma part d'un terme acadèmic de la disciplina lingüística i *Redensart*, més propi de la llengua col·loquial. Pels exemples que dona, no hi ha dubte que amb *Sprichwort* es refereix a «refrán»; el problema es presenta amb la traducció de *Redensart*, ja que després de documentar-se, el terme més adequat seria «modismo», però en el contingut explica que és diu en la llengua col·loquial, i aleshores no seria el cas.

Finalment, he resolt el problema afegint la paraula «dicho» que s'adapta a aquesta explicació del fet que hi ha una paraula en el llenguatge col·loquial per a referir-nos als modismes.

Für einige der Ausdrücke verfügen wir über geläufige **alltagssprachliche Kategorienbezeichnungen**: *Öl ins Feuer gießen* würden wir als „**Redensart**“ bezeichnen, *Verschiebe nicht auf morgen, was du heute kannst besorgen* als „**Spruchwort**“. (pàg. 12)

Algunas expresiones tienen **denominaciones categóricas en el lenguaje coloquial** y el propio de la disciplina lingüística: *echar leña al fuego* es lo que denominaríamos un «**modismo**»; *no dejes para mañana lo que puedas hacer hoy*, un «refrán» [...] (pàg. 2)

So verwenden wir „**Spruchwort**“ auch als wissenschaftlichen Terminus, während sich „**Redensart**“ m. E. als Terminus nicht eignet, da der Ausdruck in der Alltagssprache zu viele und zu uneinheitliche Phänomene umfasst [...] (pàg.12)

[...] En la terminología se pueden encontrar coincidencias, de manera que utilizamos «**refrán**» como término lingüístico y la palabra «**dicho**» constituye un término como tal, ya que en la lengua coloquial se puede referir a diversos fenómenos lingüísticos caracterizados por la irregularidad [...] (pàg. 2)

En la teoria fraseològica, el terme *unicakale Komponente* es refereix a les paraules diacrítics (Ruiz Gurillo, 1997) que formen part d'alguns fraseologismes. Hi ha diversos equivalents utilitzats en treballs de fraseologia, però basant-me en els treballs de la bibliografia inicial triada he considerat utilitzar aquest terme:

[...] die sonst im deutschen Wortschatz nicht vorkommt und die wir als **unikale Komponente** bezeichnen (pàg. 12)

[...]que no tienen un significado ni español ni en catalán respectivamente y que denominamos **palabras diacríticas** (pàg. 3)

Altre problema terminològic es presenta amb la traducció del terme *Wellerismus* (TO, pàg. 15), paraula alemanya en fraseologia que s'utilitza com a sinònim de *Sagwörter*, que són les parèmies. Una forma de resoldre aquest problema podria ser llevar un terme dels dos que s'esmenten, i en el TM deixar-ne només un. Però la finalitat de la traducció és no ometre informació a no ser que siga estrictament necessari, per tant, fem un treball de documentació i troben el terme utilitzat en treballs de recerca en espanyol adaptat com un

calc (Hurtado, 2001) amb la paraula (es) «wellerismo» (Otero, 2000) / (ca) «wellerisme» (Oriol i Carazo, 2002: 94). (TT, pàg. 6).

Un problema terminològic que es deriva del procés d'adaptació apareix amb el terme *Univerbierung* (TO, pàg. 16). En el diccionari de la llengua alemanya Duden es defineix així:

*das Zusammenwachsen zweier Wörter zu einem einzigen, meist ohne Bedeutungsspezialisierung (z. B. **obschon** aus **ob** und **schon**)*

És un procés de formació de paraules en alemany, amb què dues paraules que normalment van juntes acaben unides en una sola, per exemple un verb més un substantiu i es forma un verb (*Die Ehe brechen* → *Ehe brechen* → *ehebrechen*). He trobat una proposta d'una traductora al espanyol «univerbalización». Pel context, que només és explicatiu, que esmenta breument aquest procés i no posa un exemple concret, he optat per adaptar-lo amb el terme per a denominar la formació de paraules compostes en castellà i català «composición» (TT, pàg. 7), aplicant una tècnica de generalització (Hurtado, 2001).

Troblem una problemàtica terminològica relacionada amb la freqüència d'ús o ús habitual dels fraseologismes, característica per a determinar la fixació d'un fraseologisme. Hi ha tres termes diferents que fan referència a la mateixa idea. La solució ha sigut la següent:

Gebräuchlichkeit (pàg. 16) → «Uso» (pàg. 7)

Üblichkeit (pàg. 25) → «Frecuencia de uso» («uso habitual») (pàg. 18)

Wahrscheinlichkeit des Auftretens (pàg. 24)

→ «probabilidad de uso» («de aparición») (pàg. 16)

Altra qüestió lèxica és que l'autor fa un aclariment terminològic entre paraules alemanyes per a fer referència al sentit literal d'un conjunt de paraules i fa una nota al peu en la qual explica diferències de significat amb les paraules *wörtlich* / *literal* i *phraseologisch* / *figurativ* (TO, pàg. 13). Explica que hi ha una problemàtica ja que *wörtlich* es considera un terme col·loquial que ha sigut adaptat en el llenguatge acadèmic. En alemany *wörtlich* i *literal* són sinònims, i encara que no podem adaptar aquesta problemàtica, la adaptació dels termes ha sigut la següent (TT, pàg. 4).

wörtlich / *literal* → *textual* / *literal*

phraseologisch / *figurativ* → *fraseològico* / *figurativo*

En lloc d'explicar que la problemàtica es troba en que un terme es col·loquial, ja que en espanyol no seria el cas, traslladem la problemàtica a les paraules «textual» i «literal». La paraula «textual» en espanyol pot causar ambigüitat quan no s'entén el seu significat de «exacte, precís» sinó el de «conforme a un text o propi d'ell».

[...] Ich denke, dass der Terminus *literal* keine Vorteile hat gegenüber dem **alltagssprachlich** einleuchtenden Begriff *wörtlich* [...] (pàg. 13)

[...]En mi opinión, el término literal no tiene ningún inconveniente en su uso, al contrario que el término textual, que puede resultar ambiguo [...] (pàg. 4)

Una paraula que implica problemes pel que fa a l'elecció d'un equivalent adequat és en alemany *wünschbar*, adjectiu que significa «desitjable». Pel context de l'original veiem com no es pot utilitzar aquest equivalent i cal triar una traducció més adequada al context com pot ser «conveniente» o «necesario». Per tant, fem una modulació canviant el punt de vista, en aquest cas, d'acord amb la teoria, una modulació lèxica (Hurtado, 2001).

[...] dass der engere und der weitere Bereich der Phraseologie nicht so klar voneinander abgrenzbar sind, wie man das früher annahm, und dass eine strikte Abgrenzung gar nicht **wünschbar** ist [...] (pàg. 15)

[...] que la concepción de forma amplia y estrecha de la fraseología no está tan delimitada como la que se adoptó en el pasado y que tampoco es **conveniente** realizar una delimitación estricta [...] (pàg. 6)

També he trobat un problema lèxic en l'apartat de variació. Aquest problema forma part del procés d'adaptació d'aquest apartat. El terme en qüestió ha sigut *satzwertige Phraseologisme*, que són fraseologismes formats per un infinitiu o participi que és equivalent a una oració subordinada. La definició del diccionari de la llengua alemanya Duden l'explica així:

(von Infinitiv und Partizip) der syntaktischen Funktion nach einem Nebensatz gleichwertig

Aquesta paraula explica un fenomen de la gramàtica alemanya que no ocorre d'igual forma en el castellà, per tant, la meua solució ha sigut ometre aquesta informació (més específica de la gramàtica alemanya) i deixar la informació que sí es pot adaptar amb un exemple que s'hi adequi amb la tècnica de generalització (Hurtado, 2001):

[...] Die Reihenfolge der Komponenten ist variabel, besonders bei komparativen (vgl. 2.4.3) und bei satzwertigen (vgl. 2.2) Phraseologismen:

aussehen wie Milch und Blut/ wie Milch und Blut aussehen

nach jmdm. bzw. etw. kräht kein Hahn/ kein Hahn kräht nach jmdm. bzw. etw.
[...] (pàg. 25)

[...] La sucesión de los componentes de las comparaciones estereotipadas puede variar:

Confundir el tocino con la velocidad / confundir la velocidad con el Tocino

Confondre els ous amb els cargols / confondre els cargols amb els ous [...] (pàg. 19)

He decidit llevar la informació més específica i generalitzar la informació amb un exemple general com també fa l'autor sobre la successió variable dels components dels fraseologismes. En aquest cas he llevat les referències unides al terme específic (*satzwertige Phraseologisme*) perquè no es pot traslladar les operacions morfosintàctiques que fa amb aquests fraseologismes amb un fraseologisme en espanyol o català:

aussehen wie Milch und Blut/ wie Milch und Blut aussehen

Significa: (*assemblar-se com la llet i la sang / com la llet i la sang assemblar-se**)

Aquest és un fraseologisme comparatiu (comparança estereotipada) de semblança entre dues persones o dos objectes. No podem traslladar aquest canvi d'ordre amb una adaptació del fraseologisme «Assemblar-se com dues gotes d'aigua» perquè tampoc funciona aquest canvi d'ordre, ja que seria així:

*Assemblar-se com dues gotes d'aigua / com dues gotes d'aigua assemblar-se**

*Parecerse como dos gotas de agua / como dos gotas de agua parecerse**

Tot i que aquests elements específics, propis de la gramàtica alemanya s'han llevat en el TM per no poder posar un equivalent lògic funcional, el terme equivalent de «*satzwertige Phraseologisme*» seria «*enunciados completos*» o «*enunciados fraseológicos*» (Corpas, 1996).

El procés d'adaptació d'equivalents ha sigut el més generalitzat en tota la traducció. No es tracta tan sols d'una tècnica més, sinó que forma part dels objectius d'aquesta traducció. A continuació, explicarem més problemes traductològics, com ara les qüestions pragmàtiques i les culturals, on els equivalents triats s'allunyen formalment de les UT del TO.

4.2 Qüestions pragmàtiques

En el manual trobem dos tipus de qüestions pragmàtiques que afecten a la traducció: la reflexió metalingüística sobre la pragmàtica de les UF i les qüestions pragmàtiques relacionades amb el manual en si. En el primer cas, es tracta de la traducció de l'apartat on es tematitza la fixació pragmàtica, que dona lloc a un tipus determinat d'UF. La dificultat d'aquest apartat és la traducció dels exemples, que s'ha de fer seguint els criteris pragmàtics de la LM. En el segon, es tracta d'un fenomen que afecta tot el manual i que està relacionat amb la seua concepció com a acte de comunicació i amb la reflexió que ha de fer el traductor abans de la síntesi del TM.

4.2.1 Fixació pragmàtica

En l'apartat de fixació pragmàtica l'autor posa exemples de diversos grups de fraseologismes que es troben fixats pragmàticament que, com comentaven en el marc teòric, els equivalents en cada llengua depèn del context, encara que ací són tractats metalingüísticament i cal trobar-ne equivalents funcionals:

Fragment TO (pàg. 29 i 30)	Descripció de la problemàtica	Fragment TT castellà i català (pàg. 25)	Descripció de la solució
<i>Guten Tag</i> <i>Hallo</i> <i>Grüß Gott</i> <i>Tschüs</i> <i>Auf</i> <i>Wiedersehen</i>	Les fórmules de salutació i comiat com aquestes són elements pragmàtics. Els equivalents es trien a partir de la situació d'ús (el context) i no amb equivalents semàntics	<i>Buenos días</i> <i>Hola</i> <i>Bona vesprada</i> <i>Adéu</i> <i>Fins demà</i>	Aquests equivalents s'han triat tenint en compte que són UFs tractades metalingüísticament i no tenen lloc en un context determinat que pugui determinar els paràmetres pragmàtics per a triar un equivalent o un altre, per tant, són equivalents funcionals
<i>Ich eröffne die Verhandlung</i>	Altres exemples de fixació pragmàtica són les fórmules utilitzades en situacions	<i>Se declara abierta la sesión</i>	Posem un exemple en castellà i en català que explica la fixació pragmàtica que tenen algunes fórmules

	concretes, en aquest cas, es tracta d'una fórmula d'obertura de un judici oral, que no més por dir-la el jutge president del tribunal	<i>Es declara oberta la sessió</i>	en determinades situacions comunicatives
<i>nicht wahr?! meines Erachtens! ich meine! hör mal! siehst du?</i>	Un altre grup són les fórmules de expressió que són pròpies de cada llengua per a comunicar-se en llengua oral	<i>¡no me digas! en la meua opinió... vull dir escolta! ¿ves?</i>	Per a trobar els equivalents adequats, en aquest cas, aquestes expressions tampoc tenen lloc en un context, que hauria de marcar els paràmetres per a trobar equivalents. També són proposades per al tractament metalingüístic
<i>Guten Morgen Guten Tag Guten Abend Gute Nacht</i>	En aquest últim exemple, l'autor explica que aquestes fórmules de salutació són elements fixats pragmàticament i que a més tenen un aspecte semàntic identificable	<i>Bon dia / buenos días Bona vesprada / buenas tardes Bona nit / buenas noches</i>	En aquest cas, el criteri per a triar els equivalents ha sigut el mateix, però en el següent apartat expliquem com s'ha fet l'adaptació de la problemàtica que l'autor tracta sobre aquests elements fraseològics a continuació

Descripció de la problemàtica amb les fórmules de salutació:

Fragment TO (pàg. 30)	Descripció de la problemàtica	Fragment TT castellà i català (pàg. 26)	Descripció de la solució
Da das Adjektiv jeweils unverändert bleibt, werden die unterschiedlichen Werte der Ausdrücke offenbar durch die Opposition der Wörter	L'adjectiu d'aquestes fórmules roman igual «gut» (bé). Es poden abreujar amb	Vemos como se mantiene siempre el mismo adjetivo (bon/a, buenos/as) en todos los casos. En cambio, vemos como el número en esta expresión varía en función de si hablamos en castellano, que diremos	Hem traslladat la primera observació perquè també ocorre en castellà i català. Com que no es pot traslladar el altre exemple, he explicat un fenomen que difereix entre aquestes fórmules en

<i>Morgen! Tag! Nacht</i> hergestellt	l'últim element « <i>Morgen!</i> » (dia! = bon dia)	<i>días</i> (aunque nos refiramos a un día en concreto) o si hablamos en catalán, diremos entonces <i>dia</i> en singular	castellà i en català, com explique, es tracta del nombre de les paraules «dia», «nit», etc.; que es tracta de qüestions pragmàtiques
Zweifellos bezeichnen die Wörter auch innerhalb der Formeln eine Serie tageszeitlicher Unterschiede, doch verhalten sie sich nicht genau gleich wie die im Deutschen sonst übliche Einteilung der Tageszeiten: z. B. sind die Stellen <i>Mittag</i> und <i>Nachmittag</i> nicht besetzt (im Gegensatz etwa zu engl. <i>good</i> <i>afternoon</i>)	Aquestes expressions denoten una divisió de les etapes del dia: <i>el</i> <i>matí, la</i> <i>vesprada</i> , etc. Però aquestes paraules no són les paraules que utilitzem en aquestes fórmules (al contrari que l'anglès)	Sin lugar a dudas, las palabras designan en cada fórmula de una serie de diferencias en las etapas de un día, pero no se comportan exactamente como una división habitual de las etapas del día. Por ejemplo, las etapas de <i>mañana, media mañana,</i> <i>mediodía, media tarde,</i> <i>medianoche / matí, mig</i> <i>matí, migdia, mitja</i> <i>vesprada, mitjanit</i>) no se utilizan con estas expresiones, (en comparación con otros idiomas como p. ej. el inglés <i>good morning</i> , que utiliza la palabra <i>mañana</i> , que mal traducida literalmente sería <i>buenas</i> <i>mañanas</i> *)	Tot i que diem que l'alemany s'allunya del castellà i el català, sí que podem traslladar aquesta problemàtica amb uns exemples equivalents en espanyol i català. Més concretament, sí que utilitzem les paraules «vesprada» i «nit» per a dir «bona vesprada» i «bona nit», però no amb totes les paraules que serveixen per a dividir les etapes del dia (bon migdia*, bona mitjanit*)

4.2.2 *Altres qüestions pragmàtiques*

Una qüestió relacionada amb l'estil de l'autor ha sigut el temps verbal que ha fet servir per a redactar el seu treball. Utilitza sovint la primera persona en alemany, totalment normal si pensem que un treball de recerca és personal. Des del meu punt de vista, crec que en espanyol no estem acostumats a veure recurrentment l'ús de la primera persona en gèneres d'aquest tipus, i em sembla estrany mantenir-la en la

majoria dels casos. En alguns casos he decidit utilitzar el condicional, verbs com «podria» o «seria» però sempre de forma impersonal o he utilitzat la primera persona, però del plural, que trobe més comú en aquests contextos; també la passiva reflexa amb «se». He llevat així les referències personals i volgut adaptar-lo a l'estil més propi d'aquests treballs. No més he decidit mantenir-ne la primera persona en les notes al peu, ja que considere que tenen un caràcter més personal i explicatiu de la veu de l'autor.

[...] sofern man sich darauf einigen kann, was ein „Wort“ ist. (Auf die damit verbundene allgemein-linguistische Problematik der Definition von „Wort“ **kann ich hier nicht eingehen.**) [...] (pàg. 15)

[...] siempre que seamos capaces de delimitar lo que es una «palabra». (**No vamos a tratar** en este Trabajo los problemas que plantea la definición de «palabra» en la lingüística general) [...] (pàg. 6)

In älteren Arbeiten habe ich statt des Begriffspaares wörtlich/ phraseologisch das Begriffspaar literal/ figurativ verwendet. Grkiano (z. B. 1983) verwendet statt des Terminus figurativ den Ausdruck figuriert (entsprechend auch das Substantiv Figuriertheit). Bei Grkiano entspricht Figuriertheit weitgehend dem, was sonst als Idiomatizität bezeichnet wird. **Ich denke, dass der Terminus literal keine Vorteile hat gegenüber dem alltagssprachlich einleuchtenden Begriff wörtlich.** Gegenüber den Termini figurativ und figuriert sind die gleichen Vorbehalte anzubringen wie gegenüber dem Ausdruck übertragen. Zur Problematik des Begriffs wörtlich vgl. Ariel (ed., 2002), Burger (2007) (pàg. 13)

En otros trabajos anteriores he utilizado la terminología dual *textual* / *figurativo* en lugar de *literal* / *fraseológico*. Gréciano (p. ej. 1983) utiliza en vez del término *figurativo*, la palabra *figurado*. Gréciano utiliza este término correspondiéndose en gran medida al término *idiomaticidad*. **En mi opinión,** el término *literal* no tiene ningún inconveniente en su uso, al contrario que el término *textual*, que puede resultar ambiguo. **También tengo mis reservas** con los términos *figurativo* y *figurado*. Más información sobre la problemática terminológica en Ariel (ed. 2002) y Burger (2007). (pàg. 4).

4.3 Qüestions culturals

La fraseologia és una part de la llengua marcadament cultural, un tret que sovint s'ha identificat amb la idiomàtica, és la dir, la pertinença a una comunitat lingüística i cultural concreta. En aquest apartat, presentarem els exemples del manual, agrupats segons les característiques a què fan referència: la fixació psicolingüística, la fixació estructural, la variació, la modificació, els errors, la idiomàtica i els contextos especials de generació.

4.3.1 Fixació psicolingüística

El primer exemple que troben que requereix una adaptació el trobem en el apartat de **fixació psicolingüística** on trobem cinc fraseologismes que s'han dit «erròniament» per a exemplificar el fenomen «*lapsus linguae*». Presentem una graella amb un resum d'aquesta adaptació:

Fragment TO (pàg. 18 i 19)	Descripció de la problemàtica	Fragment TT castellà i català (pàg. 9 i 10)	Descripció de la solució
<i>Da drücken wir Ihnen alles Gute</i>	El parlant ha barrejat dos fraseologismes. (<i>jmdm. den Daumen drücken</i> / <i>jmdm. alles Gute wünschen</i>). Comença amb un component del primer fraseologisme, però, continua amb els components de l'altre. És una unió poc habitual que respon a una barreja entre UFs.	<i>Vas con la lengua al cuello</i> <i>Vas amb la llengua al coll</i>	La solució en aquest cas ha sigut traslladar la problemàtica a un cas en castellà i català: la unió de dos fraseologismes (<i>ir con el agua al cuello</i> / <i>ir con la lengua fuera</i>) perquè tenen la mateixa estructura verbal i significat similar, canviant el complement directe «agua» per «llengua». En català, unió amb el mateix criteri dels fraseologismes (<i>anar amb el dogall al coll</i> / <i>anar amb la llengua fora</i>)
<i>Beispiele aus den Haaren saugen</i>	En aquest cas també s'han barrejat dos fraseologismes (<i>sich</i>	<i>Más vale pájaro en mano que curar</i>	Es barregen dos fraseologismes (<i>más vale pájaro en mano que ciento</i>

	fraseologisme d'aquesta forma només es pot explicar pel context, i per això s'ha modificat. També pot ser perquè les paraules « <i>Baum</i> » (arbre) i « <i>Zweig</i> » (branca) són semblants semàticament	<i>A boca tancada, no hi entren mosquits</i>	<i>tancada, no hi entren mosques</i>) i s'ha modificat el component final per a respondre a un context en què el canvi té sentit. A més hi ha semblança de significat entre «mosques» i «mosquits», que formen part del mateix camp semàntic (insectes)
<i>ins Grab beißen</i>	Ací també s'ha modificat un component del fraseologisme original (<i>ins Gras beißen</i>). No és només per semblança fonètica de les paraules « <i>Gras</i> » (gespa) i « <i>Grab</i> » (tomba), sinó també perquè amb les dues paraules el fraseologisme s'entén amb el mateix significat «morir»	<i>Irse a criar larves</i> <i>Anar-se'n a criar larves</i>	S'ha conservat el contingut del fraseologisme original (<i>irse a criar malves / anar-se'n a criar malves</i>). No més han canviat les paraules «malves» i «larves». Les dues paraules tenen certa semblança fonètica, i s'entén amb el mateix significat que si s'utilitza la paraula correcta «malves». El fraseologisme significa «morir» i amb la utilització de les dues paraules s'entén el mateix significat

A més, cal llevar en el text la referència al treball en què l'autor ha trobat els seus exemples [«*Auch die aktuelle Sammlung von Helen Leuninger (1993) bietet zahlreiche für uns relevante Beispiele. Ein paar Muster*» (pàg. 18)], ja que en el TM els exemples no s'han triat de la mateixa referència, cal dir que en aquest cas ha sigut una creació pròpia amb la finalitat d'adaptar el màxim possible els continguts, a més he intentat apropar-me tant com s'ha pogut als exemples i continguts del original.

4.3.2 Fixació estructural

a) Anomalies

En l'apartat d'**anomalies** ha sigut necessari abstraure's del contingut en alemany, ja que les llengües són massa diferents. He utilitzat els exemples de treballs sobre aquest tema en espanyol i català i he fet una adaptació funcional dels continguts per a aquest apartat i poder seguir així amb l'esquema de continguts de l'original. El procés ha sigut aplicar els exemples i explicacions que es troben en Ruiz Gurillo (1997) en el cap. 4 «En torno al prototipo de unidad fraseológica» en l'apartat de «Nivel Morfológico», «Presencia de palabras diacríticas o de anomalías estructurales» i en l'apartat de «Nivel sintáctico», «Componentes léxicos invariables». Per als exemples en català, he pres els fraseologismes i fet una traducció català-castellà de l'apartat «L'anomalia» de Conca i Guia (2014: 57). Tot i que no ha sigut una tasca fàcil, l'objectiu de conservar els continguts i apartats de l'original s'ha assolit i el resultat final és una traducció funcional. (cfr. Annex (TT), pàg. 12).

b) Restriccions

En el següent apartat, el de **restriccions**, vull fer una explicació més exhaustiva de com he fet l'adaptació de exemples. Faig una subdivisió dels apartats que troben en el TT:

***Morphosyntaktische Restriktionen* / Restricciones morfosintácticas**

Fragment TO (pàg. 22 i 23)	Descripció de la problemàtica	Fragment TT castellà i català (pàg. 14 i 15)	Descripció de la solució
<i>Das ist sauberes Wasser Das wasser ist sauber Das ist Klater Kaffee</i>	En el TO es proposen exemples d'operacions morfosintàctiques que es poden fer amb combinacions lliures de paraules i que no es poden fer amb fraseologismes sense que perdin el	<i>Esto es pan para hoy y hambre para mañana Esto es hambre para mañana y pan para hoy Pa per avui, fam per demà</i>	La solució ha sigut traslladar la mateixa problemàtica amb exemples en castellà i català de manera que es puga entendre que al fer aquests canvis d'ordre no es fan errors, però s'altera el significat fraseològic

<i>Der Kaffee ist Kalt</i>	seu significat fraseològic. En aquest cas només canvia el orde subjecte «Kaffee» (cafè)-predicat «ist kalt» (està fred). Amb aquests canvis gramaticalment no es fa cap error, però ja no es conserva el significat fraseològic	<i>Fam per demà i pa per avui</i> <i>Más claro, agua</i> <i>Agua más claro</i> <i>Més clar, l'aigua</i> <i>Aigua, més clar</i>	
<i>Das ist kalter Kaffee</i> <i>Das it Kaffee, der kalt ist</i>	Es fa una altra operació morfosintàctica: es traspasa un fraseologisme amb un complement adjectiu a una oració de relatiu subordinada adjectiva. Gramaticalment no es fa cap error, però es perd el significat fraseològic	<i>Esto es agua pasada</i> <i>Esto es agua que está pasada</i> <i>Això és aigua passada</i> <i>Això és aigua que es va passar</i>	La problemàtica s'ha traslladat amb exemples de fraseolismes del castellà i del català. Quan la estructura es canvia a una oració relativa adjectiva, el significat del fraseologisme es perd i passa a ser una combinació lliure
<i>Das ist kalter Kaffee</i> <i>Das sind kalte Kaffees</i>	En aquest cas la operació morfosintàctica que es fa consisteix a modificar el nombre del component del fraseologisme de singular «Kaffee» a plural «Kaffees». Es	<i>Por si las moscas</i> <i>Por si la mosca*</i> <i>Per si un cas / per si de cas</i> <i>Per si els casos* / per si de casos*</i>	Si fem aquesta mateixa operació amb fraseologismes en castellà i català, podem veure com ocorre el mateix, i quan canviem el nombre dels components, perden el significat fraseològic

	vol posar un exemple de la restricció del nombre en molts fraseologismes		
<i>Otto hat einen Narren an Emma gefressen</i> <i>*Otto frisst einen Narren an Emma</i> <i>*Otto fraß einen Narren an Emma</i>	<p>Finalment, en el TO es prova fer un canvi de temps verbal de present perfecte «hat...grafressen» a present simple «frisst» i a passat simple «fraß».</p> <p>Podem comprovar com perd el seu significat fraseològic i en tot cas seria una combinació lliure.</p>	<p>El que a buen árbol se arrima buena sombra le cobija</p> <p><i>El que a buen árbol se arrimó buena sombra le cobijó*</i></p> <p><i>El que a buen árbol se arrimará buena sombra le cobijará*</i></p> <p><i>Qui a bon arbre s'arramba, bona ombra el guarda</i></p> <p><i>Qui a bon arbre es va arrambar, bona ombra el va guardar*</i></p> <p><i>Qui a bon arbre s'arrambarà, bona ombra el guardarà*</i></p>	<p>Fem també aquest canvi de temps verbal en fraseologismes en català i en castellà. Del present al passat i al futur. Es pot entendre que provenen del fraseològic original però perden el significat fraseològic que transmet el original amb el temps verbal en present.</p>

Lexikalisch-semantische Restriktionen / Restricciones léxico-semánticas

Fragment TO (pàg. 23)	Descripció de la problemàtica	Fragment TT castellà i català (pàg. 16)	Descripció de la solució
<i>Die Flinte ins Korn werfen</i>	Les restriccions semàntiques en els fraseologismes fan que no es puga	<i>Pagar el pato</i> <i>Pagar la gallina</i> <i>Pagar el conejo</i>	Fem la mateixa operació per a comprovar la restricció lèxica dels elements de dos

<i>Das Gewehr ins Korn werfen</i>	canviar un element del fraseologisme per un altre sinònim o per una paraula de significat similar que pertany al mateix camp semàntic. Ací es canvia la paraula «Flinte» (escopeta) per «Gewehr» (fusell) i la paraula «Korn» (cerals) per «Hafer» (civada)	<i>Pagar els plats trencats</i> <i>Pagar els gots trencats</i> <i>Pagar les tasses trencades</i>	fraseologismes en castellà i en català. En «pagar el pato» canvien la paraula «pato» per altres del mateix camp semàntic. En el fraseologisme en català canviem la paraula «plats» seguint el mateix criteri. En els dos exemples es perd el significat fraseològic.
-----------------------------------	---	--	--

4.3.3 Variació

Un altre exemple d'adaptació el trobem en l'apartat de **variació**, on faig la traducció a partir dels exemples d'Alvarado Ortega (2009) i els exemples en català de Conca i Guia (2014: 58). Quant al procés d'adaptació:

Fragment TO (pàg. 25 i 26)	Descripció de la problemàtica	Fragment TT castellà i català (pàg. 18 i 19)	Descripció de la solució
<i>Seine <u>Hand</u> / seine <u>Hände</u> im Spiel haben</i>	Es pot produir variació en el nombre d'un dels components del fraseologisme: « <i>Hand</i> » (ma) / « <i>Hände</i> » (mans). En aquest cas es conserva el significat fraseològic perquè es tracta de variants d'una UF	<i>Llevarse de <u>calle</u> / llevarse de <u>calles</u></i> <i>Tenir a la punta dels <u>dits</u> / Tenir a la punta del <u>dit</u></i>	Fem un canvi de nombre en dos fraseologismes en castellà i català que presenten variacions de nombre en un dels seus elements

<p><i>bis <u>an</u> / <u>über</u> den Hals in Schulden stecken</i></p> <p><i>ein schiefes Gesicht <u>machen</u>/<u>ziehen</u></i></p> <p><i>ein Gesicht wie <u>drei</u>/<u>sieben</u>/<u>zehn</u>/<u>vierzehn</u> Tage Regenwetter machen</i></p>	<p>Trobem diferents exemples de variants lèxiques de fraseologismes: el primer, una variació entre preposicions «bis» (fins) i «über» (sobre). El segon: variació dels verbs «machen» (fer) i «ziehen» (arrossegar). I en el tercer exemple: canvia el element quantitatiu «drei/sieben/zehn» (tres/set/deu). En tots els exemples es conserva el significat fraseològic</p>	<p><i><u>Ponerse</u> al corriente / <u>estar</u> al corriente</i></p> <p><i><u>posar-se</u> al corrent / <u>estar</u> al corrent</i></p> <p><i>Treure foc pels <u>queixals</u> / treure foc pels <u>ulls</u></i></p> <p><i><u>Tomar</u> las de Villadiego / <u>coger</u> las de Villadiego (Fúmer el camp / anar-se a cuita-corrents)</i></p>	<p>Proposem exemples de variació lèxica en diferents fraseologismes: en el primer, varia el verb inicial; en el segon exemple, varia un element substantiu. En el últim, varia el verb. Són exemples de variacions lèxiques que, al contrari de les restriccions, no alteren el significat del fraseologisme, perquè les dos opcions són vàlides, sinó que es corresponen amb variants</p>
<p><i>sich etw. im Kalender anstreichen/</i></p> <p><i>sich etw. <u>rot</u> im Kalender anstreichen</i></p>	<p>Troben un exemple de una variant més curta i un altra més llarga del mateix fraseologisme. Ací no més varia en una paraula més «rot» (roig)</p>	<p><i>¡Me cagüen la mar! / ¡me cago en la mar salada!</i></p> <p><i>em cago en la mar salada / cago 'n la mar salada</i></p>	<p>Ací posem exemples de fraseologismes que tenen variants més curtes o abreviades. En aquests dos casos es fa una unió d'elements recurrent a l'economia lingüística.</p>
<p><i>aussehen wie Milch und Blut/ wie Milch und Blut aussehen</i></p> <p><i>nach jmdm. bzw. etw. kräht kein Hahn/</i></p>	<p>L'orde dels elements pot variar sense perdre el significat fraseològic, ja que són variants del mateix fraseologisme. En aquests exemples varia el ordre subjecte-predicat</p>	<p><i>Confundir el tocino con la velocidad /</i></p> <p><i>Confundir la velocidad con el tocino</i></p> <p><i>Confondre els ous amb els cargols /</i></p>	<p>En aquests exemples varien els elements dels fraseologismes, més concretament, el ordre dels elements del objecte directe dins del predicat</p>

<i>kein Hahn kräht nach jmdm. bzw. etw.</i>		<i>Confondre els cargols amb els ous</i>	
<i>sich die Schuhsohlen ablaufen nach etw./ um etw. zu bekommen</i> <i>jmdm./ für jmdn. eine Extrawurst braten</i> <i>jmdn. auf den Arm nehmen / jmdn. auf die Schippe nehmen</i> <i>mit beiden Beinen/ Füßen im Leben! [fest] auf der Erde stehen</i> <i>auf dem aufsteigenden/ absteigenden Ast sitzen</i>	<p>Es posen exemples de altres factors que formen variants de diverses UFs:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Varia la preposició «nach» (cap a / segons) per «um» (al voltant de) - Varia el cas del datiu a acusatiu - Varia el element «auf den Arm» (en el braç) per «auf die Schippe» (pala) - Varia el element «Beinen» (cames) per «Füßen» (peus) - Variació del adjectiu en <i>konkuntiv I</i> «aufsteigenden» (s'eleva) «absteigenden» (es baixa) - Diverses combinacions de la 	<p><i>Cobrir-se de glòria</i> (formal) / <i>cobrir-se de merda</i> (informal)</p> <p><i>Puja més el farciment que el gall</i></p> <p><i>Val més el fregall que l'escuadra</i></p> <p><i>Val més sa corda que es poal</i></p> <p><i>Tomar las de Villadiego</i> / <i>Fúmer el camp / anar-se a cuita-corrents</i></p> <p><i>Poner pies en polvorosa</i> / <i>Tocar el pirandó</i></p> <p><i>Hacer la pelota</i></p> <p><i>Hacer la rosca</i></p> <p><i>Hacer la barba</i></p> <p><i>Hacer la pata</i></p> <p><i>chupar las medias / hacer la pelota</i></p> <p><i>fer la rosca / fer la gara-gara</i></p> <p><i>Importar un pepino</i></p> <p><i>Importar un rábano</i></p> <p><i>Importar un bleado</i></p>	<p>Posem exemples en castellà i en català de altres factors que es donen en la variabilitat fraseològica i diferència entre sinonímia i variabilitat:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Registre - Varietats diatòpiques - Variants totalment diferents que però que es tracta d'UFs sinònimes - Distinció de UFs variants i sinònimes

	mateixa estructura on varien les preposicions, els verbs i els casos gramaticals:	<i>importar-li un rave</i> <i>importar-li un pito</i> <i>no donar-se-li'n un clau</i>	- Variants d'una UF amb la mateixa estructura que són sinònimes.
<i>sich jmdm. In den Weg Stellen</i>	«in /aus» (en/ de, por)		
<i>jmdm. im Wege stehen</i>	«stellen/steht/gehen» (posar/posar-se/anar)		
<i>jmdm. aus dem Wege gehen</i>	«Weg/Wege» (camí/camins)		

Aquesta adaptació proporciona els exemples i el contingut necessaris per a explicar aquest fenomen amb fraseologismes en espanyol i català. A més, cal esmentar que en aquest apartat, com a compensació (Hurtado, 2001), he optat per completar l'apartat amb un fenomen de variació fraseològica específic en el context lingüístic bilingüe en què ens trobem. El exemple és d'Alvarado Ortega (2009: 9-22). Aquest fenomen, esmentat i explicat en la traducció és el de **canvis de codi** en la llengua funcional, amb fraseologismes que es consideren variants en un context bilingüe (valencià/castellà):

[...] Si nos encontramos ante un grupo de hablantes bilingües (valenciano/castellano) y de repente, en la conversación aparece ¡*mare meua!*, los oyentes identifican la fórmula correspondiente en la otra lengua (¡*madre mía!*), y que se ha producido un cambio de código. Por lo que, en este caso no se trata de fraseologismos distintos, sino de variantes del mismo [...] (pàg. 21).

4.3.4 Modificació o desautomatització

En el treball d' Alvarado Ortega (2009: 9-22) he trobat un apartat sobre la **modificació**, que m'ha servit de base per a fer una adaptació funcional del TO. He triat precisament aquest exemple perquè explica molt bé el fenomen fraseològic que l'autor de l'original vol exemplificar, es a dir, perquè en el TM funciona correctament.

La modificació és un fenomen amb què els parlants d'una llengua modifiquen, de forma voluntària, per una raó i en un context determinat, un fraseologisme que serveix per a donar suport al seu missatge. Veiem l'adaptació d'exemples:

Fragment TO (pàg. 27)	Descripció de la problemàtica	Fragment TT castellà i català (pàg. 22)	Descripció de la solució
Fraseologisme original en alemany: <i>Guter Rat ist teuer</i> <i>[Bon consell car és]</i>	Una línia telefònica d'ajuda als treballadors cobra per minut. En alemany tenen un refrany que diu «bon consell car es». El parlant vol fer servir aquest refrany perquè el servei és car.	Fraseologisme original en castellà i català: <i>Lo prometido es deuda</i> <i>Allò que és promès, siga atès</i>	Una dona crida a un programa de ràdio per a explicar el que va passar amb la seua sogra quan va tornar d'un viatge a Portugal. La conversa tracta de que la sogra no li ha comprat un regal que li havia promès i locutora va dir que potser siga un descuit i va afegir que « <i>allò que és promès, siga atès</i> »
Modificació en el context explicat en l'original: <i>Schlechter Rat ist teuer</i> <i>[Consell dolent car és]</i>	En la situació que es troba el parlant, vol utilitzar el fraseologisme original però el modifica perquè vol expressar que el consell que li ha donat no sols és car, sinó que, també és dolent	Modificació en el context explicat en TM: <i>Lo prometido es duda</i> <i>Allò que és promès, no ho faces al revés</i>	La dona pensava que no ha sigut un descuit i que ho va fer a posta. Aleshores va voler modificar aquest fraseologisme dient: « <i>allò que és promès, no el faces al revés</i> ». El context explica aquesta modificació

4.3.5 Errors

En l'apartat d'**errors** he hagut de fer també una adaptació funcional dels exemples i el contingut explicatiu. En aquest punt, he completat la bibliografia de suport García-Page (1995).

L'exemple concret que hem fet servir en l'explicació ha sigut la construcció *[me] importa un(a) + N* i totes les variants que permet. Quan canvia el numeral i canviem el substantiu es poden fer errors (en un sentit de violació de les restriccions gramaticals) com els següents:

Fragment TO (pàg. 28 i 29)	Descripció de la problemàtica	Fragment TT castellà i català (pàg. 23)	Descripció de la solució
Und da ham wir das Problem (...), daß wir zwei sehr verschiedene Befindlichkeiten haben <i>drüben und hüben</i> . Meine Schwester und ich wurden <i>unter der Ausrede</i> , es sei schon spät, ins Bett gesteckt.	En el primer exemple, es barreja el ordre dels elements del fraseologisme original. En aquest cas, el canvi no es fa per cap motiu estilístic i es correspon a un error, tot i que el fraseologisme té el mateix significat. En el segon exemple, l'error es fa per una barreja de dos fraseologismes « <i>mit der Ausrede</i> » i « <i>unter dem Vorwand</i> »	<i>Me importa</i> <i>*dos leches/ *seis pares</i> <i>de leches /</i> <i>*dos narices/ *seis pares</i> <i>de narices</i> <i>M'importa</i> <i>*dues llets/ *sis parells</i> <i>de llets / dues nases / *sis</i> <i>parells de nases</i>	Explicuem exemples d'errors que es troben en algunes estructures concretes que formen fraseologismes, que sovint ocorre quan es tracta de numerals i noms comptables i incomptables. Es tracta d'errors que es produeixen per variants i barreges d'elements i que moltes vegades el parlant no se n'adona.

4.3.6 Idiomaticitat

En l'últim apartat l'autor explica breument l'**idomaticitat**, ja que més endavant li dedica un capítol específic. Els exemples que he triat són altres que ja s'han esmentat al principi del capítol. A més, he afegit els exemples de Conca. M i Guia. J (2014: 54) perquè em semblaven molt útils en aquest apartat:

Fragment TO (pàg. 31 i 32)	Descripció de la problemàtica	Fragment TT castellà i català (pàg. 27 i 28)	Descripció de la solució
<i>Öl ins Feuer gießen</i>	«Afegir llenya al foc» és un exemple d'un fraseologisme en què el seu significat no es pot deduir de la suma dels components	<i>Echar leña al fuego</i> <i>Afegir llenya al foc</i>	En aquest cas, si poden trobar un equivalent, que a més de ser funcional, és un equivalent semàntic
<i>jmdm. einen Korb geben</i>	Un altre exemple com l'anterior en el qual el significat no es dedueix dels seus components (idiomaticitat en les UFs)	<i>Donar carabassa a algú</i> <i>Dar calabazas a alguien</i>	També hem trobats equivalents funcionals i semàntics en català i en castellà que són idiomàtics
<i>gang und gäbe sein</i>	Aquests és un exemple de que moltes expressions idiomàtiques tenen paraules diacrítiques (<i>gang und gäbe sein</i>)	<i>ser corriente y moliente</i> a la babalà	En aquest cas, el exemple en castellà es equivalent funcional i semàntic i el exemple en català és funcional, ja que té una paraula diacrítica, però no semàntic
<i>einen Streit vom Zaun brechen</i> (semiidiomàtica)	Es tracta d'una expressió semiidiomàtica. En aquesta expressió hi ha elements que contenen imatges que reforcen la comprensió del significat global « <i>Streit</i> » (barala), però no s'identifica del tot amb un significat literal	<i>grunyir com un porc;</i> <i>saltar com una</i> <i>llebre;</i> <i>sord com una rella;</i> <i>blanco como la</i> <i>nieve;</i> <i>negre com un corb</i> (semiidiomàtiques)	Un exemple d'expressions semiidiomàtiques són aquestes locucions comparatives en català i en castellà. Trobem elements que ajuden a formar el significat fraseològic, però no es pot prendre un significat literal de les UFs

<i>sich die Zähne putzen</i> (no idiomàtica)	Exemple d'expressió no idiomàtica. El significat es dedueix dels seus components	<i>Rentar-se les dents; com més anys, més desenganys</i> (no idiomàtiques)	Posem com exemple equivalents en català. El primer és un equivalent funcional i semàntic del TO i posem un exemple més de fraseologismes que no són idiomàtiques en català.
---	--	---	---

Per acabar aquest apartat de problemes que requereixen una adaptació funcional, podem dir que ha estat amb tota certesa el fenomen traductològic característic d'aquesta tasca de traducció. Cal esmentar que les decisions s'han pres seguint un criteri determinat: aconseguir un TM funcional, no ometre apartats i ser fidel al contingut en la mesura del possible; a més de posar-hi exemples que funcionen correctament en el context i de resoldre els problemes de la forma més coherent possible.

4.3.7 Altres qüestions culturals

En aquesta traducció he trobat un altre tipus de problema cultural que ha presentat un problema d'equivalència. Sabem que molts fraseologismes provenen de situacions i fets que pertanyen a una cultura en concret. En un dels paràgrafs l'autor posa com a exemple el títol d'una pel·lícula nord-americana amb el títol en anglès *Never on Sunday* i en alemany *Sonntags... nie!* (TO, pàg. 14).

Tot i que aquesta pel·lícula té títol traduït a l'espanyol *Nunca en domingo*, no es pot utilitzar aquest equivalent per a explicar allò que l'autor vol dir, que es refereix a que fins i tot es formen fraseologismes a partir de títols de pel·lícules, del món del cinema i del literari; perquè «nunca en domingo» no és cap fraseologisme en espanyol.

La solució és trobar un equivalent funcional que servisca per a explicar els continguts; de manera que he triat un fraseologisme encunyat que prové del món del cinema: «Que la fuerza te acompañe» / «*Que la força t'acompanye*», de la pel·lícula *La guerra de les galàxies* (1977). Aquest equivalent com a exemple serveix per a explicar allò que l'autor vol dir, i per a entendre-ho per part del lector meta (cfr. Annex (TT), pàg. 5).

5. Conclusions

Aquest treball de recerca ens ha permés extraure unes breus conclusions. En primer lloc, podem determinar que la dificultat més gran que planteja aquesta traducció és la tipologia textual. Com que es tracta d'un manual de lingüística de la disciplina fraseològica, és un recull de reflexions metalingüístiques referides a una llengua en concret. Per tant, cal fer una bona tasca d'adaptació dels conceptes i termes que són propis del sistema lingüístic i de la fraseologia alemanya, que no se solucionen amb un bon diccionari, ni amb els millors coneixements de llengua alemanya i que implica, per tant, una estratègia d'adaptació per a assolir un TM que mantinga la mateixa estructura interna que l'original. Aquesta reflexió ens porta a una altra, que és la importància de l'ús de bibliografia fiable en LM, sense la qual no hauria estat possible fer aquesta tasca d'adaptació conceptual i terminològica.

Per acabar, em sembla important destacar el paper que exerceix el traductor quant a l'aplicació de criteris a l'hora de determinar una estratègia i triar una tècnica de traducció concreta. És necessari recalcar la importància del traductor com a subjecte creador d'un TM amb una relació d'equivalència amb l'original que dona lloc a un text individual, al cap i a la fi és l'emissor del TM. Per aquesta raó, és fonamental reivindicar la figura del traductor humà. El traductor contribueix a fer una traducció adequada al context de recepció garantint la correcció terminològica i l'ús de les convencions textuais, ja que fa una tasca terminològica i de documentació en cada treball de traducció.

El factor humà té gran importància en la traducció de les UFs presents en aquest manual. El traductor necessita ser capaç d'identificar la funció que realitza cada fraseologisme en el text, i cercar un equivalent que faci la mateixa funció en el TT, tasca que difícilment es podrà aconseguir amb l'únic ús de traductors automàtics, ja que no poden identificar la funció d'aquestes UFs en el seu context, ni tampoc poden determinar l'equivalent funcional adequat en cada cas per a construir un TT equivalent en la cultura meta. Molt unida a aquesta premissa, i en relació amb el treball realitzat, considere molt important justificar les decisions preses en una traducció i l'aportació de les referències documentals en què es basen aquestes decisions.

6. Bibliografia

- ALVARADO ORTEGA, M. Belén. (2009) “Sobre el concepto de variación fraseològica”, en *Estudios de Lingüística de la Universidad de Alicante*, 22: 9-22. Alicante: Universidad de Alicante.
- BURGER, H. (2007) “Einführung und Grundbegriffe”, en *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des deutschen*. Berlín: Erich Schmidt.
- CONCA, Maria & GUIA, Josep. (2014) *La fraseologia. Principis, mètode i aplicacions*. Valencia: Bromera.
- GARCÍA-PAGE, Mario. (1995) “Problemas en el empleo de la fraseología espanyola por hablantes extranjeros: la violación de restricciones”. ASELE [Asociación para la Enseñanza del Español como Lengua Extranjera], Madrid: Centro Virtual Cervantes.
- GINEBRA, Jordi. (2003) “Fraseologia, concurrències lèxiques i llengua estàndard”, en M.A. Pradilla, *Identitat lingüística i estandardització*, 7-56. Valls: Cossetània Edicions.
- HURTADO ALBIR, Amparo. (2001) *Traducción y traductología. Introducción a la traductología*. Madrid: Cátedra.
- KADE. O. (1968) *Zufall und Gesetzmässigkeit in der Übersetzung*, Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- MELLADO BLANCO, Carmen. (2005) “Parámetros específicos de equivalencia en las unidades fraseológicas (con ejemplos del español y el alemán)” en *Revista de filología*, 33: 153-174. Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela.
- REISS, K. I VERMEER. (1991) *Grundlegung einer allgemeine Translationstheorie*. Tübinga: Max Niemeyer (trad. A l'espanyol de S. García Reina i C. Martín de León, Fundamentos para una teoría funcional de la traducción, 1996, Madrid: Akal).
- RUIZ GURILLO, Leonor. (1997) *Aspectos de fraseología teórica española*. Valencia: Universitat de València.
- SÁNCHEZ-LÓPEZ, Elena. (2013) *Estudi de la llengua d'Ausiàs March a través de les col·locacions. Una aproximació semiautomàtica*, Berlin/Boston: De Gruyter. <<https://www.degruyter.com/viewbooktoc/product/185503>>.
- ORIOI I CARAZO, Carme. (2002) *Introducció a l'etnopoètica: teoria i formes del folklore en la cultura catalana*. Valls: Cossetània Edicions.
- OTERO, Pilar. (2000) “La traducción de wellerismos”, en *Quaderns. Revista de traducció*, 5: 123-133. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

Annex I (Text traduït)

Fraseologia

Una introducción con ejemplos en español y catalán

1. Introducción y conceptos básicos

1.1 Observaciones previas y conceptos básicos

En cualquier texto podemos encontrar expresiones de este tipo:

(ca) *donar carabassa a algú* / (es) *dar calabazas a alguien* se utiliza con el significado de ‘suspender a alguien en un examen’ o de ‘rechazar a alguien que propone una relación amorosa a otra persona, que no le corresponde’.

(ca) *afegir (o tirar) llenya al foc* / (es) *echar leña al fuego* significa que, ante una situación conflictiva, se está influyendo para que el problema se avive y continúe creciendo.

(ca) *arronsar les espatlles* / (es) *encogerse de hombros* es una indicación que hace un individuo cuando no conoce una respuesta, o no le concede importancia a un resultado.

(ca) *tenir-ne el sac ple* / (es) *estar hasta la coronilla* se dice cuando estamos hartos de algo o de alguna situación.

(ca) *de banda a banda* / (es) *de un lado a otro* se utiliza cuando se va desde un punto a otro de un lugar o cuando no sigue un rumbo fijo.

(ca) *Ser normal i corrent* / (es) *ser corriente y moliente* se dice cuando una persona o un hecho no tiene nada especial ni fuera de lo normal, es usual.

(ca) *Val més un roí conegut que un bo per conèixer* / (es) *más vale malo conocido que bueno por conocer* se utiliza como un conformismo: no conviene arriesgar lo que se tiene por algo aparentemente mayor, pero cuya pertenencia puede ser dudosa.

(ca) *Quan el riu sona, aigua baixa* / (es) *cuando el río suena, agua lleva* explica que de cualquier indicio se puede deducir un hecho. La utilizamos cuando se sospecha de algo.

(ca) *bon profit* / (es) *buen provecho* utilizamos esta expresión pretendiendo ser formales para desearle una comida gustosa a quien está sentado a la mesa.

(ca) *El que puguis fer avui [,] no ho deixis per demà (l'endemà)* / (es) *no dejes para mañana lo que puedas hacer hoy* se dice para aconsejar que no nos mostremos perezosos sino todo lo contrario, que hagamos el trabajo pendiente.

(ca) *Rentar-se les dents* / (es) *lavarse los dientes*

(ca) *La Creu Roja* / (es) *la Cruz Roja*

(ca) *Ser o no ser, aquesta és la qüestió* / (es) *ser o no ser, esa es la cuestión*

(ca) *Que la força t'acompanye* / (es) *que la fuerza te acompañe*

(ca) *D'allò que els ulls no veuen, el cor no se'n dol* / (es) *Ojos que no ven, corazón que no siente*

Todas estas expresiones tienen dos factores en común:

En primer lugar, están formadas por más de una palabra; en segundo lugar, dichas palabras no se han combinado libremente, sino que se trata de combinaciones de palabras que nosotros como hablantes conocemos combinadas en ese orden (o bien con variaciones), del mismo modo que como hablantes reconocemos las palabras de una lengua (como una unidad). Las expresiones que poseen estas características se denominan **fraseologismos**. Las unidades léxicas que los conforman se denominan **componentes**. La disciplina que estudia el fenómeno fraseológico, y que forma parte de la lingüística se denomina fraseología. Este término puede resultar ambiguo, ya que, por un lado, se refiere al objeto de estudio de esta disciplina lingüística, y por otro, el conjunto de fraseologismos de una lengua; por lo tanto, hablamos de la fraseología de una lengua en concreto del mismo modo que hablamos del objeto concreto de estudio de la gramática cuando nos referimos a la gramática de una lengua, y gramática de estudio general, como parte de la disciplina lingüística.

Otros términos equivalentes son: **combinación fija de palabras** y **unidad fraseológica**. El término opuesto es: **combinación libre de palabras**.

Algunas expresiones tienen denominaciones categóricas en el lenguaje coloquial y el propio de la disciplina lingüística: *echar leña al fuego* es lo que denominaríamos un «modismo»; *no dejes para mañana lo que puedas hacer hoy*, un «refrán». Para otras expresiones, como p. ej. *de un lado a otro*, no encontramos categorizaciones determinadas en el lenguaje coloquial. El lingüista forma categorías (así como en otros ámbitos del lenguaje) que aparentemente sólo coinciden parcialmente con las del lenguaje coloquial. En la terminología se pueden encontrar coincidencias, de manera que utilizamos «refrán» como término lingüístico y la palabra «dicho» no constituye un término como tal, ya que en la lengua coloquial se puede referir a diversos fenómenos lingüísticos caracterizados por la irregularidad (cfr. 8.2.1).

Además de las similitudes mencionadas anteriormente, estas expresiones tienen también diferencias:

- Tienen una longitud variable. La expresión (*buen provecho*) es una construcción bimembre, mientras que hay otras más largas como (*no dejes para mañana lo que puedas hacer hoy*), que está compuesta por 9 palabras.
- Tienen diferentes funciones sintácticas (y estructuras internas): *la ocasión hace al ladrón* es un sintagma único, *la cruz roja* es un sintagma nominal, *de un lado a otro* es un adverbio. (*Echar leña al fuego* tiene un objeto directo (*leña*) y un adverbio de lugar (*al fuego*), mientras que *lavarse los dientes* sólo tiene un objeto directo.
- Algunas de estas expresiones se comportan morfosintácticamente como las combinaciones libres, es decir, el verbo se conjuga (me tiro de los pelos/ está que se tira de los pelos) o el elemento nominal puede representar categorías gramaticales diferentes (*voy a la cruz roja/ la cruz roja ha donado alimentos*). Otras expresiones son invariables en este sentido (*buen provecho*; *d'allò que els ulls no veuen, el cor no se'n dol*).
- La mayoría de las expresiones tienen un carácter discreto por su estructura interna y sus componentes léxicos, ya que funcionan como combinaciones libres de palabras. Sin embargo, en la expresión *lo que es común es de ningún* nos podríamos extrañar, ya que nos resulta extraño el elemento *ningún* y podríamos pensar que la expresión habitual sería «de nadie» o «de ninguno»). Expresiones como *ser corriente y moliente* o *a la babalà* en catalán no tienen un carácter muy discreto, pero asimismo poseen palabras (*moliente*) / (*babalà*) que no tienen un significado ni español ni en catalán respectivamente y que denominamos **palabras diacríticas**.
- En algunas expresiones se puede deducir su significado como unidad por sus componentes, en otras, sin embargo, esto no ocurre o sólo es parcialmente posible. Lo que la expresión *rentar-se les dents* quiere decir, es evidente si se conoce el significado de cada una de las palabras que la componen. En este caso no se puede reconocer en una primera instancia si en la unión de palabras que forman la expresión se da un determinado significado inusual (cfr. 2.6). Algo distinto ocurre con la expresión *echar leña al fuego* (*afegir llenya al foc*), en este caso, depende de si le da un sentido «literal» (significado literal) o un sentido «figurado» (significado figurado). El sentido literal se extrae de forma evidente de la suma de los componentes, mientras que el sentido figurado de una expresión, con bastante probabilidad, lo podrá conocer un hablante nativo si es capaz de enlazar en su mente

la imagen que representa cuando se echa leña a un fuego y relacionarlo con la situación de un conflicto. (En la expresión *lavarse los dientes* no encontramos ningún problema, ya que tiene un único significado). Por otro lado, la expresión *dar calabazas a alguien* (*donar carabassa a algú*) tiene dos significados, el literal, que se entiende por la suma de sus componentes, y el figurado, que no se podría deducir aunque se tuviera una gran imaginación. Para poder extraer el sentido figurado, éste debe conocerse previamente. Otro caso diferente es la expresión (*agua corriente no mata a la gente/ aigua corrent no fa mal a la gent*). Aquí el componente (agua corriente) tiene el mismo significado que tiene fuera del fraseologismo; (agua que sigue una corriente), sin embargo, tiene un significado intencionado y específico dentro del fraseologismo (conviene estar activo para el propio bienestar). Si alguien pregunta por el significado de un fraseologismo, se trata pues, en el caso de que tenga dos significados, de su sentido figurado. En lugar del término **sentido figurado**, se utiliza (excepto en los puntos 4., 6. Y 8.) el término **significado fraseológico**. Este último término se utiliza preferentemente para referirse, según el contexto y la cuestión en sí, tanto para el significado del fraseologismo como tal, como para el significado de cada uno de los componentes dentro del fraseologismo (siempre y cuando tenga un único significado). Este término no implica ninguna suposición sobre el tipo específico de significado en cada fraseologismo; concretamente en aquellos en los que hay variaciones débiles del significado literal, como p. ej. en la expresión *dar las gracias*, en la que usar el término «sentido figurado» resulta muy excesivo.

El término «significado literal» se ha adoptado del lenguaje coloquial a nuestra terminología, ya que no ofrece otra alternativa factible comparable¹. En expresiones como *lavarse los dientes* el significado literal y el fraseológico son el mismo.

Para recalcar el aspecto de que uno de los componentes de un fraseologismo al utilizarlo por separado fuera de éste tiene un significado determinado, se utiliza en este trabajo el término **significado libre**. También una combinación de palabras como unidad puede tener un significado libre.

¹ En otros trabajos anteriores he utilizado la terminología dual *textual / figurativo* en lugar de *literal / fraseológico*. Gréciano (p. ej. 1983) utiliza en vez del término *figurativo*, la palabra *figurado*. Gréciano utiliza este término correspondiéndose en gran medida al término *idiomaticidad*. En mi opinión, el término *literal* no tiene ningún inconveniente en su uso, al contrario que el término *textual*, que puede resultar ambiguo. También tengo mis reservas con los términos *figurativo* y *figurado*. Más información sobre la problemática terminológica en Ariel (ed. 2002) y Burger (2007).

- La mayoría de las expresiones describen a personas, objetos, circunstancias y acontecimientos del mundo. Esto no ocurre con *buen provecho*. Esta expresión tiene una función social determinada en situaciones concretas. *La Cruz Roja* tiene una posición especial. Esta combinación de palabras da nombre a una institución, por lo que tiene la función de «nombre propio».
- Los componentes se fijan léxicamente en la mayoría de los casos, pero no en todos. Por lo que en la frase hecha *tomar el pelo a alguien* (*fúmer-se d'algú/ passejar-se d'algú*), el sintagma verbal *tomar el pelo* contiene un objeto directo no intercambiable (el pelo) y un sintagma preposicional complemento indirecto (según el contexto) combinable (a alguien) y asimismo un sujeto sustituible.
- Algunas expresiones, debido a su estructura, parecen seguir un patrón, otras, no parecen seguir ninguno. *A lo hecho, pecho* (*un cop fet, ja està fet*) está estructurada en dos partes y las palabras de cada parte (hecho / pecho) riman entre sí. También *dicho y hecho* (*dit i fet*) / (*de banda a banda*) / *de un lado a otro* son construcciones con una estructura bimembre que, sin embargo, no se dividen en frases, sino en palabras individuales. Estas expresiones tienen también un componente «estético» del lenguaje: aliteración (paranomasia), que se trata de una figura retórica de dicción que consiste en la repetición de uno o varios sonidos dentro de una misma palabra o frase.
- Algunas expresiones nos evocan un «referente», ya que fueron acuñadas por un autor en concreto. Por lo que muchos hablantes conocen que la expresión *ser o no ser, esa es la cuestión* proviene de la obra de Shakespeare de Hamlet. *Que la fuerza te acompañe*, es una fórmula que cualquier persona podría reconocer y que proviene de la saga de películas de ciencia ficción *La guerra de las galaxias* (en inglés *Star Wars*) creada por el guionista, productor y director George Lucas, que tuvo su primer estreno en el año 1977. En cuanto a otras expresiones, como p. ej. *echar una mano* (*donar un cop de mà*); *de un lado a otro* casi no alcanzamos a pensar en preguntar quién ha «inventado» esas expresiones, como tampoco nos preguntamos quien ha inventado las palabras de nuestra lengua.
- El conjunto de fraseologismos que presentan las siguientes dos características conforman la rama de la **fraseología en sentido amplio**:

(1) **Polilexicalidad**. Los fraseologismos están formados por más de una palabra.

- (2) **Fijación.** Conocemos los fraseologismos en una combinación de palabras determinada y son comunes en una comunidad lingüística al igual que lo son sus palabras.

Hablamos de fraseología en sentido estrecho cuando sumamos a estas dos características una más: (3) **Idiomaticidad.** Esta característica se refiere a que los componentes que forman dicha unidad hacen que sea una combinación cuyo sentido no se puede deducir de sus características sintácticas y semánticas. Este tipo de fraseologismos, que cumplen este criterio, son las **expresiones idiomáticas.**

El proceso histórico mediante el cual una combinación libre de palabras se convierte en un fraseologismo se denomina **fraseologización**; el proceso mediante el cual una combinación de palabras se convierte en una expresión idiomática se denomina **idiomatización.**

En investigaciones recientes (p. ej. en Feike, 1994 y 1996) se ha demostrado, sin embargo, que la concepción de forma amplia y estrecha de la fraseología no está tan delimitada como la que se adoptó en el pasado y que tampoco es conveniente realizar una delimitación estricta (cfr. 2.6.), por lo que en lo sucesivo no daremos gran importancia a dicha diferenciación. En este caso, la atención se centra en la fraseología en sentido estrecho.

Para la caracterización de este ámbito debemos definir las propiedades de los fraseologismos que hemos nombrado anteriormente.

1.2 Polilexicalidad

Esta característica no plantea relativamente muchos problemas en su definición. Se puede determinar con facilidad si una expresión está formada por más de una palabra, siempre que seamos capaces de delimitar lo que es una «palabra». (No vamos a tratar en este trabajo los problemas que plantea la definición de «palabra» en la lingüística general). No hay un máximo en cuanto a límite de palabras que pueden formar un fraseologismo, ya que su extensión normalmente se fija sintácticamente, no léxicamente: la oración es el límite superior de la unión fraseológica de palabras. Los textos cortos que están compuestos por más de una palabra, p. ej. refranes, poemas, rezos, etc., pueden tener unas características comparables a las de los fraseologismos si no sólo son algunas personas las que se los aprenden de memoria, sino que pertenecen al lenguaje de grandes grupos de hablantes o pertenecen a generaciones enteras.

Encontramos un límite en el caso de las «paremias» (o «wellerismos»), en los que se amplían refranes o frases proverbiales de forma que en una situación (al contrario de lo que se esperarían normalmente, sobre todo de una manera divertida) una persona dice una expresión ampliada (p. ej. «*Algo es algo*», dijo un calvo al encontrarse con un peine»).

En cuanto al límite mínimo de palabras, hay acuerdo en que al menos debe estar formado por dos palabras. Sin embargo, no hay consenso en si se trata de palabras «autosemánticas» (como: *mesa*, *dar*), de palabras «sinsemánticas» (*en*, *y*), o de ambas. Por lo que, ya que al parecer no hay criterios plausibles para decidir si se trata de una o de la otra, en este trabajo no se realiza ninguna puntualización y se considera cada combinación fija de dos palabras fraseologismo, también con expresiones como: *en sí*, *de lejos*, *si quiera*, *por ahí*, *ya que*. Los fraseologismos «mínimos» son aquellos que no contienen palabras autosemánticas o que presentan defectividad en su significado originario, y que están generalmente una al lado de otra, por lo que tienden a convertirse en una palabra fonética y gráficamente. Dicho proceso se denomina **composición**.

1.3 Fijación

1.3.1 Uso

El concepto de fijación es más difícil de concretar que el de polilexicalidad. La fijación se establece como una condición básica que se da en todos los fraseologismos, ya que aparecen en el «uso» de forma sincronizada como un fragmento del habla. Anteriormente, se ha mencionado brevemente que una persona reconoce un fraseologismo al igual que puede reconocer una palabra y que se utiliza como tal; es decir: cuando una persona escucha o lee un fraseologismo, lo entiende (sin recurrir al significado literal de las palabras que lo componen) de forma inmediata en su significado fraseológico. Cuando una persona nombra algún objeto o hecho, o quiere describirlo, puede utilizar un fraseologismo (siempre que esa lengua en concreto disponga de un fraseologismo con esa significación) de la misma forma en que utilizaría una palabra o conjunto de palabras.

Con la diferenciación entre «conocer» y «utilizar» se refiere a que el hablante puede conocer una expresión que no utilizaría por motivos concretos, como por ejemplo, porque le puede parecer antigua, «anticuada» o demasiado moderna (Häcki Buhofer, A. & Burger, H, 1994 han realizado una investigación empírica en su estudio). El uso de una expresión puede referirse a una comunidad de hablantes en su conjunto o sólo a unos sectores concretos, que pertenezcan a áreas sociales o sociolectos. En los

estudios fraseológicos a menudo se hacen observaciones sobre el uso que resultan precipitadas y que no suelen ser verificadas con pruebas empíricas. No es tan fácil averiguar si un fraseologismo tiene un uso generalizado. La intuición del lingüista o su propia convicción que pueda tener no es suficiente en este caso para determinar si una expresión concreta es familiar a la totalidad o a la mayoría de los hablantes de una lengua. Incluso recurrir a los diccionarios no nos proporciona una solución clara, ya que los diccionarios a menudo recogen material léxico que no se utiliza en el idioma actual. Lo que nos queda son las pruebas y encuestas que, según la experiencia, es un proceso muy complejo. Aquí encontramos un campo sobre el cual se necesita investigar más (cfr. 5.).

Si se pudiera determinar con certeza el grado de uso de un fraseologismo, entonces deberemos preguntar, cómo se puede deducir ese uso. El uso de un fraseologismo se puede deducir de su grado de fijación, el cual se manifiesta en al menos 3 niveles de observación diferentes que se explicarán a continuación.

1.3.2 Fijación psicolingüística

Los fraseologismos se «almacenan» mentalmente como una unidad única que se recupera y se reproduce como un todo².

Sin embargo, al contrario que las palabras, los fraseologismos no son unidades compactas, sino que se comportan en ciertos aspectos como construcciones sintácticas comunes. Una palabra como unidad se puede declinar o conjugar u ocupar distintas posiciones en una oración; mientras en que los fraseologismos son sus componentes (en algunos casos aún se deben discutir los límites) los que pueden declinarse, conjugarse o variar. Es importante tener en cuenta esta ambivalencia cuando se utiliza el término «unidad»³.

² Este enfoque es, probablemente, el más reciente; antes de que se descubriera por la llamada lingüística «cognitiva». Ya Rojzenzon, L. I. (1973) analizó desde una perspectiva más bien lingüística el término central relacionado con este contexto de «reproducibilidad» de los fraseologismos. En el trabajo de los autores Burger, Buhofer & Sialm (1982: 168 y ss.), Buhofer analiza de forma detallada las implicaciones psicolingüísticas de la fijación, el estatus de los fraseologismos como unidades psicolingüísticas, así como el proceso de producción y comprensión de éstos.

³ En el aspecto psicolingüístico no se puede delimitar claramente lo que se entiende por «unidad» (cfr. Häcki Buhofer, A., 2004); en este trabajo, por ejemplo, mediante una teoría que presupone una «red», se plantea si las unidades fraseológicas serían los nudos que la componen o si concretamente se trata de uniones entre los nudos léxicos fácilmente activables.

Podemos encontrar evidencias en pruebas psicolingüísticas que demuestran que los fraseologismos son unidades almacenadas. En los fraseologismos que son relativamente largos y en los que se trata de construcciones sintácticas bimembres se puede realizar una prueba fácilmente: se les da a los participantes la primera parte de la frase y ellos deben completar la parte restante. Esto sería una variante de las pruebas de completar los espacios en blanco que se puede aplicar a fraseologismos de distinta extensión. El principio que lo rige es el siguiente: se relaciona el fraseologismo en concreto en una frase o texto dejando fuera un componente de éste como espacio incompleto y los participantes de la prueba intentan completar la parte restante (lo que se conoce como «aposiopesis»). Mientras que en las combinaciones libres de palabras se podría completar el espacio con léxico de algún campo semántico, normalmente en un fraseologismo sólo podríamos completarlo con una palabra en concreto, en todo caso podríamos escoger entre una cantidad de variantes limitada (o bien completando la segunda parte si se trata de una prueba de refranes).

También las observaciones cotidianas sobre el lenguaje hablado y escrito nos muestran que los fraseologismos son unidades psicolingüísticas:

El fenómeno del «lapsus lingüe» que fue documentado e investigado lingüísticamente por Rudolf Meringer en 1895 nos aporta las pruebas correspondientes. Encontramos un gran número de ejemplos relevantes, como los siguientes:

1. *Vas con la lengua al cuello / vas amb la llengua al coll*
2. *Más vale pájaro en mano que curar / més val un ocell a la mà que curar*
3. *El que mucho presume, poco aprieta / qui molt presumeix, poc estreny*
4. *En boca cerrada no entran mosquitos / a boca tancada, no hi entren mosquits*
5. *Irse a criar larvas / anar-se'n a criar larves*

En estos cinco casos el hablante se ha expresado de forma errónea de alguna forma. Sin embargo, entendemos lo que quería decir y lo que dijo mal.

La frase núm. 1 nos muestra que ha unido dos fraseologismos, que en este caso son sinónimos y que ha mezclado en su mente: *ir con el agua al cuello / ir con la lengua fuera*. Empieza por un componente (el verbo) de la primera expresión y sin embargo continúa con un componente (el objeto directo) de la segunda expresión. Que una

persona comience la expresión *ir con...al cuello* y la complete con *lengua* sería difícilmente factible por las posibilidades de conexión semántica habituales. Sólo nos queda la conclusión de que en este caso se han superpuesto dos unidades fraseológicas que se han «contaminado» mutuamente. Esta «contaminación» se ha facilitado ya que ambos fraseologismos tienen la misma estructura inicial (*ir con...*).

En el núm. 2 vemos cómo el hablante ha mezclado dos refranes que se pueden utilizar relativamente de forma indistinta en un mismo contexto: *más vale pájaro en mano que ciento volando* / *más vale prevenir que curar*. En este caso, la contaminación puede haberse dado también por el hecho de que tienen la misma estructura inicial (*más vale...que...*).

En la expresión núm. 3 los fraseologismos *el que mucho presume, poco reúne* y *el que mucho abarca, poco aprieta* se han contaminado también. En este caso, a pesar de que las expresiones no significan lo mismo, la confusión se puede haber dado por que tienen la misma estructura sintáctica y semántica (*el que mucho..., poco...*).

La expresión núm. 4 se ha formulado de forma diferente que en los otros casos. En este caso no se han mezclado dos expresiones, sino que se ha formulado mal en la parte final. Como oyentes entendemos enseguida que en lugar de *mosquitos* quería decir *moscas*, ya que la secuencia *en boca cerrada no entran...* se termina de forma automática con la palabra *moscas*. La combinación libre de palabras *en boca cerrada no entran moscas* puede que haya tenido lugar en un contexto (que tampoco se ha proporcionado) en el que no tenía ningún sentido. Que el hablante haya intercambiado la palabra *moscas* por *mosquitos*, nos explica que se ha querido hacer uso de la estructura del refrán popular aplicándolo a un contexto que no se corresponde con el que tendría la unidad fraseológica. Además, encontramos semejanza semántica entre las palabras «mosca» y «mosquito», ya que ambas pertenecen al mismo campo semántico (insectos).

En el núm. 5 nos encontramos un fraseologismo en el que de nuevo hay una palabra que se ha intercambiado por otra. La razón por la que el hablante ha intercambiado una palabra por la otra es diferente que con la expresión núm. 4: en este caso, además de que las palabras *malvas* y *larvas* tengan cierto parecido fonético, el fraseologismo se entiende con el mismo significado que si utilizara la palabra correcta (*malvas*). El fraseologismo significa «fallecer» y con la utilización de ambas palabras se entiende el mismo significado.

Finalmente, los **textos literarios** nos proporcionan pruebas de la fijación psicolingüística.

En ejemplos como el siguiente, (cfr. Schweizer, 1978: 16 y ss.), en el que se relacionan fraseologismos en una prueba de completar los espacios, cuentan con que el lector pueda completar las unidades fraseológicas acortadas de forma independiente y que posiblemente experimente cierta satisfacción con este juego. Tanto en el ámbito lingüístico catalán como en el español, encontramos fragmentos de obras literarias en las que se utilizan en contexto diferentes unidades fraseológicas. Ponemos como ejemplo unos fragmentos literarios en catalán que encontramos en el manual de fraseología de Conca. M & Guia. J (2014: 135 y ss):

En Soribes? Poc que el coneixes, a aquell! A més que s'ho cobraria. Mare de Déu si s'ho cobraria! Estaríem any, anys!, sense veure un duro, plens de deutes i emmendrats fins al coll

(Isabel-C. Simó, Dones, 1997, p. 71)

*El pare va **fer cara de pomes agres** i va mirar l'avi. Però l'avi no va dir res, mai no deia res d'aquelles assumptes, i el pare aleshores, va **girar cua** i se'n va eixir d'una revolada.*

(Francesc Bodí, Guerres perdudes, 1997, p. 42)

*Ell tampoc no podia oferir més que una estricta formació femenina a càrrec de les monges que l'havien ensenyada a cosir i brodar i a **fer randa sense boixets**, que tot s'ha de reconèixer de l'útil ensenyança a ca les monges.*

(Toni Cucarella, Heretaràs la terra, 2006, p. 40)

En una concepción de la fijación a nivel psicolingüístico encontramos una gran ventaja: el criterio psicolingüístico se aplica a todos los fraseologismos, aunque en realidad no se realiza de igual forma en todos los fraseologismos. La desventaja del proceso es, del mismo modo, evidente: los criterios psicolingüísticos no son válidos para la delimitación de un ámbito lingüístico en un sistema de niveles. Además, los procesos psicolingüísticos no son fácilmente demostrables, ya que, si no se encuentran las pruebas necesarias como hablantes, se debe recurrir a laboriosos procesos experimentales.

1.3.3 Fijación estructural

A lo que la fijación en el sentido estructural se refiere (es decir, respecto al sistema lingüístico), sólo puede entenderse si se considera el concepto de «combinaciones no fraseológicas de palabras» como concepto contrario al de «combinaciones fijas de palabras». En este caso, utilizamos el término **combinaciones libres de palabras**. La palabra «libre» hace referencia a la combinación arbitraria de palabras fuera del fraseologismo. Estas combinaciones se rigen por reglas sintácticas y morfosintácticas. Cuando una combinación de palabras es «libre» no tiene ninguna restricción salvo las reglas semánticas y morfosintácticas comunes. (En este caso, las reglas semánticas son «más débiles» que las sintácticas. El incumplimiento de estas reglas no da lugar a expresiones «erróneas» pero en casos extremos, resultan expresiones «sin sentido» que, por lo general, son inesperadas y bastante inusuales, por lo que requieren una interpretación contextual).

Por el contrario, las unidades fraseológicas presentan a menudo irregularidades y limitaciones («restricciones»), que van más allá de las regularidades normales. Este complejo de **anomalías** es síntoma de la idiomatidad fraseológica, y por tanto, el aspecto estructural de la fijación es también una característica de la idiomatidad (cfr. 1.4).

1.3.3.1 Anomalías

En gran número de fraseologismos (cfr. Ruiz Grillo. L, 1997) podemos observar anomalías morfosintácticas o irregularidades en la morfología, en la sintaxis o en ambas.

Muchas de ellas provienen de estados arcaicos de la misma lengua histórica y se mantienen **fijas** en el tiempo conservando su forma primigenia (por ejemplo, en *a troche* y *moche*, (troche) es una palabra diacrítica, que no tiene significado en español y (moche), aunque sí que tiene entrada en el diccionario, no tiene que ver con el significado de este fraseologismo.

Otras palabras diacríticas en los fraseologismos en español provienen de otras lenguas históricas (*dar en el quid*) o de otras lenguas funcionales actuales dentro de la misma lengua (*tener sus bemoles*). También se dan rasgos fonéticos particulares,

que dan lugar a expresiones con anomalías: aliteración *de rompe y rasga*; rima asonante: *a tontas y a locas*; fórmulas apofónicas: *ni fu ni fa*.

Otras anomalías estructurales se dan en casos de concordancia irregular (*por fas o nefas*; *salirse por la tangente*; *a la topa tolondro*) o de orden sintáctico anómalo (*a ojos vistas*; *de armas tomar*).

Este fenómeno es común a todas las lenguas. Las anomalías se dan porque la unidad fraseológica se percibe como un todo y prevale su significado unitario. También encontramos ejemplos en lengua catalana, donde podemos ver que los fraseologismos que contienen anomalías presentan algunas de las características ya antes mencionadas además de otras (cfr. Conca. M & Guia. J, 2014):

- a) **Palabras diacríticas:** como hemos explicado antes, aquellas que al margen de la unidad fraseológica no tienen significado. Por ejemplo: las palabras (*babalà*) y (*gom*) en *a la babalà* (sin reflexionar) y en *de gom a gom* (muy lleno).
- b) **Palabras consideradas arcaísmos**, como (*cuïta*) y (*lloure*) en los fraseologismos *a corre-cuïta* (apresuradamente) y *a lloure* (sin restricciones, con libertad).
- c) **Palabras deformadas por la aglutinación fonética**, como es el caso de (*gosades*) y (*mont*). Ejemplos: *ausaes* ('y tanto', proveniente de *a gosades*), *alamon* ('en gran cantidad', proveniente de *a lo mont*).
- d) **Palabras que alteran el orden de forma extraña.** Por ejemplo: *a crits cridant* (en voz muy alta).
- e) **Construcciones con irregularidades relativas al conocimiento extralingüístico**, por ejemplo, esto ocurre en los fraseologismos en catalán *fer mans i mangues* (hacer todo lo posible); *poder-se fer una ratlla en l'aigua* (exaltarse cuando alguien hace una cosa inusual); *anar a la mar i no trobar aigua* (se dice de aquel que busca mal).

Otras causas que dan lugar a las palabras diacríticas en los fraseologismos se encuentran en fenómenos de la lengua como son la presencia de apócope, onomatopeyas o formaciones meramente fónicas requeridas por juegos de rimas, de

rítmo, o de ambos p. ej. *que patatín que patatán* y de realizaciones virtuales, posibles en el sistema léxico actual, pero que se consideran palabras diacríticas (*moliente*) en *corriente y moliente* y (*polvorosa*) en *poner pies de polvorosa*. Otros autores, como García-Page, se han referido a estas palabras como «palabras idiomáticas», aunque para evitar la ambigüedad se opta por el término «palabras diacríticas» tal como hace Ruiz Grillo (1997) en su trabajo, en el cual se basa este apartado.

1.3.3.2 Restricciones

(a) Restricciones morfosintácticas

Podemos observar que determinadas operaciones morfológicas o sintácticas que pueden realizarse con las combinaciones libres de palabras no son posibles en las unidades fraseológicas⁴:

Esto es pan para hoy y hambre para mañana → *Esto es hambre para
mañana y pan para hoy*

Pa per avui, fam per demà → *Fam per demà i pa per avui*

Más claro, agua → *Agua más claro*
Més clar, l'aigua → *L'aigua més clar*

Si en la expresión *ser agua pasada* en su significado fraseológico (ya no tiene importancia, ya ha ocurrido) pasamos el adjetivo a una posición predicativa mediante una oración de relativo, vemos que se pierde el significado fraseológico y la expresión pasaría a ser una combinación libre de palabras:

⁴ En Burger (1973: 75 y ss.) he intentado incluir estas restricciones morfosintácticas en el apartado denominado *Funktionale und transformationelle Defekte* 'Defectividad funcional y transformacional' de los fraseologismos en la lengua alemana de forma sistemática. Este concepto se apoyó en trabajos estadounidenses en el ámbito de la fase de la gramática generativa de aquel momento y el concepto conductor consistía en crear una escala de «fijación» (*frozensness*) para crear un fraseologismo. Este enfoque se transfirió a algunos ámbitos en trabajos alemanes (puede consultar los trabajos de Möhring & Piitulainen en Korhonen [ed.] 1996; Dobrovol'skij 1997: 82 y ss.; Fleischer 1997: 49 y ss., con diferentes correcciones en mis antiguos análisis; Keil 1997: 21 y ss.). Sin embargo, todavía no se ha llevado a cabo una sistematización real. Probablemente no se debe hacer, ya que a menudo las propiedades idiosincrásicas de algunos fraseologismos concretos contradicen la realización de un patrón de generalización de los fraseologismos. En particular, no se ha podido demostrar de forma general que las anomalías morfosintácticas tienen lugar en última instancia por las peculiaridades semánticas del lenguaje.

No se puede traspasar el adjetivo a una oración de relativo:

Eso es agua pasada →

Eso es agua que esta pasada

Això és aigua passada →

Això és aigua que es va passar

Tampoco podemos cambiar el número de alguna palabra del fraseologismo sin que se pierda el significado fraseológico:

Por si las moscas →

*Por si la mosca**

Per si un cas / per si de cas →

Per si els casos / per si de casos**

En los sintagmas verbales fraseológicos puede ocurrir que sólo sea posible el fraseologismo en un tiempo verbal determinado:

El que a buen árbol se arrima buena sombra le cobija

→ *El que a buen árbol se arrimó buena sombra le cobijó**

→ *El que a buen árbol se arrimará buena sombra le cobijará**

Qui a bon arbre s'arramba, bona ombra el guarda

→ *Qui a bon arbre es va arrambar, bona ombra el va guardar**

→ *Qui a bon arbre s'arrambarà, bona ombra el guardarà**

En este ejemplo vemos como con los cambios de tiempo verbal no se produce un error lingüístico, sino que pierde el significado fraseológico y queda el significado que tiene la combinación libre de palabras, que, en un determinado contexto, resultaría extraño y se podría asociar con el fraseologismo real por sus componentes léxicos. Vemos como se produce una fijación del presente en esta unidad fraseologica.

(b) Restricciones léxico-semánticas

La restricción que podemos percibir de forma más evidente en un fraseologismo es la presencia de competentes léxicos (relativamente) fijos: esto ocurre cuando no se puede sustituir uno de sus componentes por un sinónimo o una palabra de significado similar sin que el fraseologismo pierda su significado fraseológico, es decir, que sea una combinación libre de palabras. Aunque esto no ocurre fácilmente en todos los fraseologismos ni se da en todos los casos. Vemos un ejemplo:

Pagar el pato

→*Pagar la gallina*

→*Pagar el conejo*

Pagar els plats trencats

→*Pagar els gots trencats*

→*Pagar les tasses trencades*

Es decir, si en una combinación de palabras que no componen un fraseologismo la unión sintagmática de palabras autosemánticas no se limita a algunas palabras en concreto, sino a paradigmas de palabras (p. ej. campos semánticos), se trata entonces de componentes idiomáticos en paradigmas con un único elemento (un único componente) o de paradigmas con un inventario muy limitado de palabras (cfr. Čermák 1988).

Las que restricciones léxicas que más se han acuñado son las que se dan en las **palabras diacríticas** o **elementos únicos**. Podemos intercambiar en la expresión *corriente y moliente* las palabras (*moliente*) y (*corriente*), aunque la palabra (*moliente*) no existe fuera del fraseologismo, por lo que no puede pertenecer a ningún paradigma. Una expresión como *buscarle tres pies al gato* sólo se puede construir con el número tres y la palabra (*gato*). No podemos intercambiar la palabra (*gato*) por (*perro*) u otro animal, ni por (*tres*) decir (*cuatro*) sin romper el fraseologismo: *buscarle los cuatro pies al perro**. No podemos sustituir ‘el número de pies que se buscan’ porque tiene importancia para el significado fraseológico ni tampoco la palabra *gato* por otra del mismo campo semántico como puede ser (*perro*) o por un hiperónimo como podría ser: *buscarle tres pies al felino**.

En expresiones con palabras diacríticas se puede considerar la fijación como la probabilidad de uso estos componentes: si pensamos en la palabra (*moliente*), aparece

rápidamente en nuestra mente la palabra (*corriente*). Mientras que aquí vemos que hay un determinismo dual, en el caso de expresiones como *a diestro* y *sinistro* y *ni fu ni fa* sólo es unilateral: si decimos *a diestro*, nos viene automáticamente *y sinistro* y si decimos *ni fu*, completamos diciendo *ni fa*, pero esto no ocurre viceversa. Si decimos *no le busques tres pies*, entonces decimos, *al gato*. En este caso también hay al menos un determinismo unilateral, ya que al contrario no funciona, porque daría lugar a cualquier otro sintagma o construcción libre.

El criterio de la probabilidad de aparición de los componentes no se puede aplicar a otros fraseologismos de igual forma, en todo caso, no de forma tan «mecánica». En *echar leña al fuego* tiene menor sentido utilizar la siguiente fórmula: «si alguien dice *echar*, nos viene a la cabeza automáticamente *leña al fuego* o si pensamos en *fuego*, pensamos en *echarle leña*, etc». Aquí debemos formularlo de forma más compleja p. ej. «Si empezamos una frase con *echar leña*, lo más probable es que siga *al fuego*». Una formulación de este tipo no significa otra cosa que el fraseologismo nos es familiar en su conjunto y que, por lo tanto, los componentes entre sí se perciben como la opción más coherente que otra opción con una combinación libre de palabras. Esto se corresponde a una constatación psicolingüística de la percepción de una unidad fraseológica, la cual también puede entenderse en sentido literal, aunque como ocurre en este ejemplo, entendemos en primer lugar el significado fraseológico antes que el literal.

Las restricciones que se han nombrado en el ámbito formal y semántico, no se aplican a todos los fraseologismos y en cada uno de ellos se aplica en mayor o menor grado. Sin embargo, más importante que la falta de orden sistemático de marcas de fijación es lo siguiente: tanto las restricciones sintácticas como léxicas que se dan en los fraseologismos no se conciben al mismo nivel que las regularidades gramaticales. En general se trata de regularidades «débiles», cuya vulneración no conduce a expresiones erróneas. Casi todas las operaciones que, por la propia intuición idiomática serían «imposibles», se pueden encontrar en casos reales, en textos orales y, aunque no lo esperaríamos, también en textos escritos.

Los diferentes tipos de anomalías están estrechamente vinculados entre sí. Las anomalías morfosintácticas suelen estar unidas a las restricciones léxicas, pero en el caso contrario no se aplica en la misma medida.

Sin embargo, la fijación estructural se aplica básicamente a todos los casos, aunque sólo puede ser captada teniendo en cuenta el siguiente criterio semántico básico: el significado fraseológico sólo se aplica si la combinación de palabras se formula en una manifestación morfosintáctica particular y dentro un elenco léxico concreto.

1.3.4 Relativización de la fijación estructural

El tipo de fijación estructural, en particular, la fijación léxica es muy relativa respecto a la amplia rama de la fraseología. La investigación fraseológica más reciente ha demostrado que la fijación léxica absoluta sólo se puede observar en unos pocos fraseologismos (especialmente en aquellos con palabras diacríticas). Sin embargo, la mayoría presenta, con ciertas restricciones, posibilidades de sustituir algún componente. En este punto debemos distinguir dos términos que se refieren a aspectos distintos de la relativización de la fijación léxica: la **variabilidad** y las **modificaciones**.

1.3.4.1 Variabilidad

En muchos fraseologismos no hay una **forma nominal** totalmente fija (es decir, una forma básica o normal en la que un fraseologismo se pueda presentar en el diccionario), sino que pueden haber dos o más variantes similares. En cuanto a la frecuencia de uso relativa de las variantes no se puede concretar ninguna regla, hecho que responde a la falta estudios de frecuencia.

Básicamente podemos diferenciar los siguientes tipos (cfr. Alvarado Ortega, M. Belén, 2009: 9-22).

- a) Se pueden dar variantes gramaticales de un componente (o de más componentes) del fraseologismo, p. ej. en el número:

Llevarse de calle / llevarse de calles

Tenir a la punta dels dits / Tenir a la punta del dit

- b) Los componentes de los fraseologismos se pueden combinar con otras variantes léxicas. Pueden darse tanto con elementos léxicos (sustantivos, verbos,

adjetivos), como por elementos gramaticales y estructurales (preposiciones, conjunciones, etc.):

Ponerse al corriente / estar al corriente /

Posar-se al corrent / estar al corrent

Treure foc pels queixals / treure foc pels ulls

Tomar las de Villadiego / coger las de Villadiego /

Fúmer el camp / anar-se a cuita-corrents

- c) Hay variantes más cortas o más largas de un fraseologismo:

¡Me cagiën la mar! / ¡me cago en la mar salada!

Em cago en la mar salada! / cago'n la mar salada!

- d) La sucesión de los componentes de las comparaciones estereotipadas puede variar:

Confundir el tocino con la velocidad / confundir la velocidad con el tocino

Confondre els ous amb els cargols / confondre els cargols amb els ous

- e) Las valencias externas presentan variantes:

Las variantes son generalmente el resultado de diferentes uniones sintácticas que a su vez están relacionadas fraseológicamente con la unión de palabras, dependiendo de si el significado puede variar en un sintagma nominal o en un subconjunto.

Otros concionantes pueden causar la variabilidad fraseológica, veamos algunos ejemplos en la lengua catalana (cfr. M. Conca & J. Guia, 2014: 58):

- Variantes condicionadas por el registro:

Cobrir-se de glòria (formal) / cobrir-se de merda (informal)

- Variantes diatópicas, como en las paremias:

Puja més el farciment que el gall

Val més el fregall que l'escuadra

Val més sa corda que es poal

Como hemos visto, en muchos casos la variación se relaciona con la sinonimia. Encontramos un ejemplo en dos fraseologismos cuya estructura o cuyos componentes son diferentes en su totalidad, pero que significan lo mismo, es decir, son unidades fraseológicas sinónimas:

Tomar las de Villadiego

Poner pies en polvorosa

Fúmer el camp

Anar-se a cuita-corrents

Tocar el pirandó

Cabe distinguir la sinonimia de las variantes de un fraseologismo. Veamos este ejemplo:

Hacer la pelota

Hacer la rosca

Hacer la barba

Hacer la pata

Fer la rosca

Fer la gara-gara

En este caso encontramos más de dos fraseologismos que son variantes. Además, son parcialmente idénticas en su estructura y en sus componentes. Por lo que, este caso hablamos de variantes del fraseologismo. Por ejemplo, *chupar las medias* o *fer la rosca* (o *la gara-gara*) no serían variantes de *hacer la pelota*, sino una unidad fraseológica sinónima.

Hay fraseologismos que permiten distintos tipos de variaciones sinonímicas:

Importar un pepino

Importar-li un rave

Importar un rábano

Importar-li un pito

Importar un bleo

No donar-se-li'n un clau

Estos fraseologismos son variantes de una misma unidad fraseológica, que además son sinónimas, es decir, tienen el mismo significado y podrían ser utilizados de igual forma en un mismo contexto.

También hay otros fenómenos que dan lugar a la variación fraseológica. Se pueden producir **cambios de código** en la lengua funcional (cfr. Alvarado Ortega, M. Belén, 2009: 9-22) que también se consideran variantes. Si nos encontramos ante un grupo de hablantes bilingües (valenciano/castellano) y de repente, en la conversación aparece *¡mare meua!*, los oyentes identifican la fórmula correspondiente en la otra lengua (*¡madre mía!*), y que se ha producido un cambio de código. Por lo que, en este caso no se trata de fraseologismos distintos, sino de variantes del mismo.

En los últimos años, se ha podido observar que los fraseologismos son variables en un mayor grado que anteriormente. Esto se explica, en primer lugar, por el uso del lenguaje cotidiano. Si examinamos la fraseología en el lenguaje oral de forma espontánea, encontraremos una gran cantidad de variaciones respecto a las formas nominales que se encuentran en los diccionarios. Lo mismo ocurre también de forma evidente cuando se pide a los sujetos que reproduzcan unidades fraseológicas en una investigación. Barz (1995) llevó a cabo una prueba de completar los espacios en blanco por medio de ejemplos de uso. Los resultados mostraban un alto grado de variabilidad individual: de los 50 fraseologismos utilizados en la prueba, solamente 4 se utilizaron en su forma lexicográficamente codificada, y por otra parte, 46 de los fraseologismos se formaron mediante un promedio de 7 variantes espontáneas.

En los refranes esta variabilidad parece ser aún más fuerte que en otras unidades fraseológicas. Esto demuestra que, por un lado, en un sentido histórico, se producen numerosas variantes lexicográficas en muchos refranes y, por otra parte, estas variantes tienen lugar en la jerga actual y en los estudios empíricos. Así ha señalado Schindler en su trabajo en lengua checa (1994), demostrando que

los refranes tienen muchas variantes, y que los sujetos de pruebas (cuando se les da la primera parte del refrán y les pide que completen el resto) a menudo no recuerdan exactamente la terminación del final.

1.3.4.2 Modificaciones

Mientras que la variación tiene lugar de forma usual, la modificación se da ocasionalmente, debido a la finalidad de un texto concreto, en el que se pueden dar modificaciones de un fraseologismo.

Un ejemplo puede ser suficiente en este caso (cfr. Alvarado Ortega, M. Belén, 2009: 9-22):

Una mujer llama a un programa de radio para contar lo que pasó con su suegra cuando volvió de un viaje a Portugal. La conversación es la siguiente:

A: Chica, y me dijo que no me preocupara que me había traído una manta de Portugal, me lo prometió antes de irse. Se puso a buscar y se dio cuenta que se la había regalado a Asun, una vecina.

B: Un descuido que tuvo la mujer, pero claro *lo prometido es deuda*.

A: ¿Lo prometido es deuda? Mejor *lo prometido es **duda***.

B: No creo que no te la quisiera dar.

A: No conoces a mi suegra...

(CREA, «A vivir que son dos días», 02/11/96, Cadena SER)

En este ejemplo vemos como el fraseologismo *lo prometido es deuda* (*allò que és promès, siga atés*) ha sido modificado en un contexto concreto para un fin concreto, y la palabra (deuda) se ha sustituido por (duda) para encajar con la finalidad comunicativa y explicar que ella cree que la suegra hizo esto a propósito. El interlocutor (B) utiliza la unidad fraseológica para explicar la actitud de la suegra, pero la mujer (A) retoma la expresión y la cambia a su parecer creando una modificación que explica mejor su postura. Cuando un hablante modifica una unidad fraseológica, ésta debe tener un alto grado de fijación formal, para que el interlocutor pueda identificarla sin problemas porque conoce de qué fraseologismo «original» ha sido producida. Si la situación se diera con el diálogo en catalán, como propuesta

podríamos hacer la modificación de la siguiente forma: *allò que és promès, siga atès* → *Allò que és promès, no ho faces al revés*.

No obstante, no siempre se ve tan claramente la intención como en este ejemplo, por lo que también, la delimitación de modificaciones y variantes en muchos casos es una cuestión de criterio. En los textos actuales de los medios de comunicación, así como en la ficción, las modificaciones desempeñan un papel central en los usos idiomáticos. (cfr. 7: Diferentes tipos y efectos de las modificaciones).

1.3.4.3 Errores

Es difícil delimitar las variantes que provienen de confusiones y equívocos (*lapsus linguae*), en particular en la lengua hablada espontánea. (cfr. Buhofer en Burger, Buhofer & Sialm, 1982: 192 y ss.). Como «error» se deben considerar las desviaciones de la norma codificada (gramatical y léxico) que no se han hecho con cierta intención estilística.

Un ejemplo del error más recurrente (cfr. García-Page. M, 1995) consiste en la conmutación léxica por sinónimos o términos afines en el empleo del modismo [*me importa un(a) + N*] y todas las variantes que el fraseologismo permite: *huevo o cojón, pito o polla, rábano o pepino*. En ocasiones, vemos como aparecen otras variantes como *testículo, pene, picha, zanahoria y calabacín*, entre otras. El hueco sintáctico N se cubre normalmente con nombres referidos al órgano sexual masculino y a productos agrícolas de escaso valor (no pocos con cierta connotación sexual).

Cuando cambia el numeral (un/a) y aparecen otros sustantivos como (leche) o (narices) podemos encontrar casos como:

Me importa

una leche/ tres leches/ un par de leches
*(¿?) / tres pares de leches (¿?) / *dos*
*leches/ *seis pares de leches*

M'importa

**dues llets/ *sis parells de llets / dues*
*nases / *sis parells de nases*

Me importa

*unas narices/ tres narices/ un par de
narices/ tres pares de narices/
*dos narices/ *seis pares de narices*

Los errores al hablar y al escribir deben ser considerados como errores en términos estructurales. Una gran cantidad de errores fraseológicos deberían considerarse en un sentido muy amplio como lapsus o confusiones, ya que el fallo se produce por interferencia con otra unidad fraseológica diferente o con una construcción no fraseológica.

En el ejemplo que se ha mostrado vemos como la anomalía detectable afecta a la estricta selección del numeral cuando la expresión presenta variantes como el numeral (tres) y los múltiplos (un par) y (tres pares); con *leche* es posible el numeral (tres) y raramente (un par) y (tres pares). Otro ejemplo en este sentido ocurre con la palabra *cojones*:

Me importa

*un cojón/ *unos cojones/tres cojones
(¿?) / un par de cojones/ tres
pares de cojones/ *dos cojones/ *seis
pares de cojones*

Con la palabra *cojón* son posibles (un par) y (tres pares), pero no *unos cojones* y muy raramente *tres cojones*; pero, en su uso normal, ningún otro cuantitativo está permitido.

Actualmente, también se pueden encontrar muchas vacilaciones en este sentido en el ámbito de las «colocaciones» (cfr. 2.6 Definición del concepto; cfr. 6.2.3 Situación actual de la lengua).

1.3.5 Fijación pragmática

Si hasta ahora hemos intentado concretar la fijación en el léxico del hablante y por lo tanto, en la estructura de la lengua; finalmente, la fijación ofrece una perspectiva a partir de los fraseologismos en la que se toman en consideración situaciones de

comunicación típicas (oral y escrita) y actos típicos de situaciones comunicativas. Esto se puede denominar en resumen como un enfoque «pragmático».

Debemos diferenciar dos tipos de fraseologismos principales, cuya fijación se debe evaluar también de forma diferente:

- (1) Un gran grupo está formado por las fórmulas de saludo, felicitación, etc., que comúnmente están arraigadas en un tipo de situación definida. Una fórmula de este tipo tiene una función determinada en un tipo de situación, por ejemplo, la apertura o cierre de una conversación. Un ejemplo evidente son las fórmulas de saludo y despedida, que marcan habitualmente el comienzo y el final de una conversación:

Buenos días

Hola

Bona vesprada

Adéu

Fins demà

Otras fórmulas se refieren a tipos específicos de situaciones, como con la expresión *se declara abierta la sesión / es declara oberta la sessió* que tiene lugar únicamente en una audiencia en un tribunal, audiencia judicial, convocatoria o reunión, y que la pronuncia únicamente el presidente de dicho tribunal, dicha sala, etc.

Este tipo de expresiones se fijan cuando se producen en los respectivos tipos de situación, donde tienen su lugar concreto y funcionalmente definido. Algunas también tienen un cierto grado de fijación estructural.

- (2) El segundo grupo está formado por fórmulas como *¡no me digas!; en la meua opinió...; vull dir; escolta!; ¿ves?* desempeñan un papel predominantemente en la comunicación oral (cfr. Burger, Buhofer & Sialm 1982: 123 y ss. «Unidades fraseológicas específicas del lenguaje oral») y sus funciones se encuentran p. ej. en el ámbito de la conducción de diálogos (encuentre más detalles sobre este aspecto en el punto 2.7). La fijación estructural de estas fórmulas es bastante baja y la variabilidad muy grande. Su fijación puede determinarse principalmente por el hecho de que están a disposición de los hablantes en calidad de unidades

recuperables para hacer frente a recurrentes actos de comunicación, especialmente en fases expuestas o críticas de la comunicación.

Dos aspectos remarcables llaman la atención en estas expresiones:

El primer aspecto se refiere a las múltiples fórmulas que equivalen a una única palabra con la misma función (*Hola* se utiliza como fórmula de saludo al igual que *buenos días*; aunque las expresiones pueden ser distintas según el grado de formalidad o debido a preferencias regionales).

Por lo tanto, la fraseología cambia sin problemas las palabras en el aspecto funcional.

En segundo lugar, las expresiones no tienen ante todo un «significado», es decir, que no definen clases de objetos, características, hechos, etc. y que no sirven para definir relaciones. En lugar de esto, tienen una función en determinados modelos del lenguaje que sólo se pueden describir dentro de dichos modelos.

Algunas fórmulas tienen una parte de significado, es decir, poseen un aspecto semántico que se puede determinar:

Bon dia / buenos días

Bona vesprada / buenas tardes

Bona nit / buenas noches

Vemos como se mantiene siempre el mismo adjetivo (*bon/a, buenos/as*) en todos los casos. En cambio, vemos como el número en esta expresión varía en función de si hablamos en castellano, que diremos *días* (aunque nos refiramos a un día en concreto) o si hablamos en catalán, diremos entonces *dia* en singular. Sin lugar a dudas, las palabras designan en cada fórmula de una serie de diferencias en las etapas de un día, pero no se comportan exactamente como una división habitual de las etapas del día. Por ejemplo, las etapas de *mañana, media mañana, mediodía, media tarde, medianoche / matí, mig matí, migdia, mitja vesprada, mitjanit* no se utilizan con estas expresiones, (en comparación con otros idiomas como p. ej. el inglés *good morning*, que utiliza la palabra *mañana*, que mal traducida literalmente sería *buenas mañanas**). Por lo que, las secuencias de palabras no son estructuralmente idénticas dentro y fuera de estas fórmulas. También existen diferencias entre lenguas en cuanto a la costumbre y a la distribución.

Este aspecto pragmático de la fijación no se aplica abiertamente en todo el ámbito de la fraseología, su uso es más adecuado para excluir un tipo específico de expresiones idiomáticas. Este tipo de expresiones forma parte de las clasificadas como **fórmulas rutinarias** (cfr. 2.7).

Conclusión:

La investigación fraseológica ha demostrado de forma evidente que los fraseologismos son unidades poliléxicas de fijación relativa. Los fraseologismos están vinculados de muchas formas entre sí y con el léxico de las palabras, por lo que, desde este punto de vista, ya no es necesario exigir a los fraseologismos que tengan una fijación completa en la estructura léxica y formal. En lugar de esto necesitamos una concepción flexible de la fraseología que permita la idea de que se pueden aceptar elementos más estables y menos estables en una unidad fraseológica sin que por ello pierda su condición de unidad lingüística y psicolingüística.

1.4 Idiomática

El concepto de «idiomaticidad» se interpreta de forma muy diferente en los trabajos de investigación. Por un lado, en una concepción amplia de la fraseología, la idiomática abarca las anomalías estructurales que constituyen un aspecto de la fijación, y por otro lado, los rasgos semánticos específicos que diferencian a los fraseologismos de las combinaciones libres de palabras. Una concepción estrecha comprende sólo los aspectos semánticos. Las características semánticas pueden ser consideradas como un tipo de «anomalía», de modo que la idiomática siempre requiere alguna expresión de anomalía en un sentido más amplio.

En este trabajo se usa el término «idiomaticidad», y, si no se indica lo contrario, se trata en sentido estricto de una «idiomaticidad semántica».

Al dedicarle ya a la semántica un capítulo aparte, aquí sólo realizaremos una caracterización preliminar de la idiomática semántica: como hemos visto en la contraposición de ejemplos, existen diferentes relaciones entre el significado fraseológico y el significado libre de los componentes o de toda la combinación de palabras.

Si existe una discrepancia entre el significado fraseológico y el significado literal de la expresión completa, dicha expresión será entonces **idiomática** en un sentido semántico. Cuanto mayor es la discrepancia entre estos dos niveles de significado, mayor es el grado

de idiomatidad del fraseologismo. La idiomatidad semántica es, por tanto, una propiedad gradual de las unidades fraseológicas. Al igual que ocurre con la fijación, existen también diferentes perspectivas de consideración: la perspectiva psicolingüística y la estructural son a su vez las más importantes. Si volvemos con el ejemplo de *echar leña al fuego*, no existe a nivel del sistema lingüístico ninguna relación entre el significado literal y el significado fraseológico. El significado literal de toda la expresión puede deducirse si se conocen las reglas sintácticas y semánticas del español, que se deriva inequívocamente del conjunto de los componentes. Pero no hay una regla semántica que permita determinar el significado fraseológico de «agravar una disputa o pelea» a partir del significado literal de los componentes y de su conjunto. (Se analizará en el punto 4 si la transferencia «metafórica» todavía no puede representar dicho proceso de derivación de forma regular). Desde la perspectiva estructural y semántica, la expresión es, por lo tanto, «idiomática». También la expresión *donar carabassa a algú* es idiomática en este sentido. En particular, la idiomatidad es evidente en expresiones con palabras diacríticas o elementos únicos como en *ser corriente y moliente*.

Por ejemplo, las locuciones comparativas, como en catalán *grunyir com un porc*, *saltar com una llebre*, *sord com una rella*, etc., contienen imágenes que refuerzan la comprensión del significado global, pero no se identifica del todo con un significado literal (cfr. Conca. M & Guia. J, 2014: 54). A las unidades fraseológicas que tienen esta estructura semántica se les denomina **semiidiomáticas**. Las expresiones que no tienen diferencias semánticas (o sólo unas mínimas) entre el significado literal y el fraseológico como *lavarse los dientes*; *com més anys, més desenganys* se denominan **no idiomáticas** o **transparentes**, ya que pueden tomarse en sentido literal.

Así, la relación mencionada anteriormente entre los aspectos formales y semánticos de la fijación se hace más evidente: el significado fraseológico no se deriva de forma regular (o sólo parcialmente regular) del significado literal de los componentes, sino que sólo se produce cuando se da únicamente el significado fraseológico y no hay ninguna otra realización morfosintáctica y léxica posible de la combinación de palabras.

Otra cuestión, es el aspecto psicolingüístico, que es lo que el hablante de una lengua puede «imaginarse» cuando escucha o lee una expresión (cfr. 3.3).

Cuando se quiere dividir la fraseología en un enfoque más estrecho y en uno más amplio, se aplica generalmente el criterio de la idiomatidad semántica. En este caso, tanto las expresiones idiomáticas (*echar leña al fuego*; *donar carabassa a algú*), como las

semiidiomáticas (*blanco como la nieve; negre com un corb*) forman parte de la fraseología en un sentido estrecho; mientras que las combinaciones fijas de palabras no idiomáticas o transparentes, pertenecen a una concepción más amplia de la fraseología⁵.

Resumen

De acuerdo con la idea común, las expresiones lingüísticas surgen del hecho de que ciertas palabras se combinan siguiendo reglas (sintácticas) para dar lugar a unidades más grandes (frases, textos). Esta idea pasa por alto el hecho de que en todos los idiomas existe un número incalculable de combinaciones «predeterminadas» que se pueden recuperar porque están almacenadas en nuestra memoria para volver a utilizarlas de nuevo. Estas combinaciones son más o menos «fijas» y se califican como «fraseológicas». Por lo tanto, no se trata de palabras individuales, sino de unidades formadas por varias palabras (unidades poliléxicas). La delimitación del ámbito de este tipo de combinaciones de palabras fraseológicas (fraseologismos o unidades fraseológicas) no puede realizarse de una única forma, sino que varía en función de los criterios que se establecen para determinar el grado de «fijación» de dicha unidad. Si se pone de relieve el criterio de que los fraseologismos son combinaciones de palabras comunes, el ámbito de la fraseología es extraordinariamente amplio. Sin embargo, si se añade como criterio más específico que el significado de estas combinaciones tiene características específicas que no se encuentran en combinaciones de palabras no fraseológicas, nos encontramos ante un ámbito más delimitado, el de las expresiones idiomáticas. Por lo tanto, la fijación es un concepto con muchas facetas, ya que se puede abordar desde distintas perspectivas. Dependiendo de cada perspectiva tienen lugar distintas definiciones y se muestran diferentes rasgos. Desde la perspectiva psicolingüística, un rasgo notorio lo forman, por ejemplo, los errores o *lapsus linguae* que se dan en las combinaciones de palabras; por otro lado, desde perspectiva lingüístico estructural, se considera un rasgo notorio la presencia de irregularidades en la morfología y la sintaxis que presentan a menudo los fraseologismos.

⁵ En *Handbuch der Phraseologie* 'Manual de la fraseología' (Burger, Buhofer & Sialm, 1982, p. 1) se ha definido la palabra «fraseológico» de la siguiente forma, que además se ha citado frecuentemente:

Una combinación de dos o más palabras es fraseológica cuando (1) las palabras forman una unidad con regularidades sintácticas y semántica que no pueden explicarse en su totalidad y (2) si la combinación de palabras se utiliza como un lexema en una comunidad lingüística.

Si se cumplen ambas condiciones, se tratará entonces de un fraseologismo en sentido estrecho, si se cumple sólo la segunda condición, se trata de un fraseologismo en sentido amplio. Estas definiciones conceptuales se siguen considerando válidas en este trabajo. La condición núm. (1) aplica el criterio de idiomatización en un sentido estructural y semántico. Vemos que la idiomatización semántica se puede aplicar a todos los idiomas, mientras que las anomalías estructurales tienen lugar en mayor o menor grado, por lo tanto, el aspecto semántico es sin duda el más importante.

Bibliografía complementaria

No encontramos muchos trabajos introductorios a la fraseología. Desde los inicios de la investigación en el ámbito alemán de podemos mencionar, entre otros, los trabajos de Cernyseva (1975), Burger (1973) y Rothkegel (1973). Häusermann (1977) aplicó a la lengua alemana las teorías eslavas que predominaban en aquellos tiempos, basándose en CernySeva. Se realizó una primera profundización en las cuestiones fraseológicas en *Handbuch der Fraseologie* 'Manual de fraseología de Burger, Buhofer & Sialm (1982). Casi simultáneamente con este manual, aparece el trabajo de Fleischer (1982, segunda edición en 1997), que no sólo abarca mucho más que una introducción, sino que también resume asimismo la investigación productiva que tuvo lugar en la antigua República Democrática Alemana. Otras publicaciones más recientes son los trabajos de Palm (1997), que pone un fuerte énfasis en el lenguaje de la literatura, y de Römer & Matzke (2003), cuyo objetivo es, en particular, las relaciones de fraseología y la lexicología. Donalies (2009) proporciona, sobre todo desde la perspectiva del uso y con los ejemplos de textos actuales, unos «conocimientos básicos» en algunos aspectos de la fraseología, incluyendo los tipos de estructuras fraseológicas, entre otros.

La última (y más amplia) visión general de la fraseología la ofrecen Burger, Dobrovol'skij, Kühn & Norrick (ed. 2007).